

DĚJINY SVĚTA

2

GLOBÁLNÍ DĚJINY OD POČÁTKŮ DO 21. STOLETÍ

1200 PŘ. KR. AŽ 600 PO KR.

EDITORI

GUSTAV ADOLF LEHMANN
A HELWIG SCHMIDT-GLINTZER

VYŠEHRAĐ

Dějiny světa 2

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

Gustav Adolf Lehmann, Helwig Schmidt-Glinzer

Dějiny světa 2 – e-kniha

Copyright © Albatros Media a. s., 2020

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

DĚJINY
SVĚTA
2

DĚJINY SVĚTA

GLOBÁLNÍ DĚJINY
OD POČÁTKŮ DO 21. STOLETÍ

2

STAROVĚKÉ SVĚTY
A NOVÉ ŘÍŠE
1200 PŘ. KR.
AŽ 600 PO KR.

EDITORI
GUSTAV ADOLF LEHMANN
A HELWIG SCHMIDT-GLINZER

VYŠEHRAĐ

Motiv na obálce:
Babylónský nápis v klínovém písmu s mapou.
Cca 700 až 500 př. Kr.
British Museum, London.
Foto: akg-images, Berlin

Revizi českého překladu provedli:
doc. PhDr. Jarmila Bednaříková, CSc.
doc. PhDr. Svetislav Kostić
PhDr. Vladimír Liščák, CSc.
Mgr. Ivan Prchlík
Petr Sláma Th.D.
PhDr. Jan Souček, CSc.
Mgr. Kateřina Šašková, Th.D.

Copyright © Original edition „WBG Weltgeschichte“, 2009–2010 by WBG
(Wissenschaftliche Buchgesellschaft), Darmstadt
Translation © Karla Korteová, Helena Medková,
Pavel Kolmačka a David Sanetrník, 2012

OBSAH

Úvod	13
Egejský svět a východní Středomoří	21
Foinická kolonizace západního Středomoří	26

STAROVĚKÉ STÁTY A KULTURY

Vzestup a pád novoasyrské říše	37
Úvod.	37
Bilance po přelomu tisíciletí	38
Nepřímá nadvláda (883 až 745 př. Kr.)	40
Impérium (744 až 631 př. Kr.)	44
Finále (631 až 610 př. Kr.)	51

Říše íránské	53
Úvod.	53
Achaimenovská říše a její sousedé	54
Sled událostí	54
Struktury achaimenovské říše	67

Starověký Izrael	72
Od počátků do vzniku monarchie.	72
Saul, David a Šalomoun	75
Království izraelské a království judské.	77
Provincie Samařsko a Jehud	85
Království hasmonejsko-héródovské.	88

Svět řeckých států do konce perských válek	94
Epocha „raných tyrannid“	97
Sparta v 7./6. století před Kristem	99
Athény od 6. století před Kristem do Kleisthenových reforem	102
Perské války a rivalita Athén a Sparty	110
Doba Perikleova a završení athénské demokracie	114

Umění attické komedie a tragédie	120
Divadlo a společnost.	120
Politické a společenské předpoklady.	122
Umění a struktura attického dramatu	125
Vlivy v antice.	128
Vrchol klasického řeckého umění.	130
Vymezení epochy	130
Tradice a materiál	131
Umělec a umělecké dílo	132
Krise peloponnéské války	145
Období válek o nadvládu ve 4. století př. Kr.	149

HELÉNISTICKÝ SVĚT

Středomořský prostor a Přední Asie	159
Vzestup Makedonie a éra Filippa II.	159
Asijské tažení a světová říše Alexandra Velikého	164
Období boje diadochů	175
Rozkvět a krize helénistických velmocí a států	180
Írán po Alexandrově tažení.	189
Írán v době Alexandra a Seleukovců.	189
Říše Parthů a její sousedé	191
Dějinné události.	191
Struktury parthské říše.	192
Parthové jako zprostředkovatelé zboží a myšlenek	193
Říše Ptolemaiovců	196
Chronologický přehled.	196
Struktura země	199
Multikulturní ráz helénistického Egypta	203
Přírodní vědy a technika.	207
Počátky věd o Zemi.	209
Biologie a lékařství	211
Vojenská technika a mechanika.	214
Výhled do doby císařské	216

ANTICKÁ OIKUMENA

Imperium Romanum	219
Úvod.	219
Od italské velmoci k nadvládě nad oikumenou.	222
Předpoklady	222
Od první punské války ke druhé	225
Řím a helénistický východ	229
Vnitřní konflikty a vnější expanze: od Gracchů k principátu.	232
Věk Gracchů.	232
Marius a Sulla	234
Pompeius a Caesar	237
Druhý triumvirát	241
Římští císařové a imperium Romanum	244
Vývoj císařství od Augusta	244
Stabilní vnější hranice v letech 37 až 378 po Kr.	248
Struktury římské říše	251
 Řím a židovské války	254
Doba Makabejců a Hasmonejců	254
Věk židovských válek a Héróda.	256
Judea jako „přivažek Sýrie“ pod jedním prefektem.	258
Židé v diaspoře	259
Tři velké židovské války v letech 66 až 135 po Kr.	260
Římský pohled na Židy.	269
 Říše Sásánovců a její sousedé	271
Dějinné události	271
Struktury sásánovské říše	273
Sásánovské obrazy světa	279
 Náboženství a pozdní antika	287
Vítězství křesťanství	287
Povelikonoční náboženství Krista a apoštol Pavel	287
Vnitřní vývoj křesťanství od 1. do 3. století.	289
Církev a římský stát	292
Pronásledování křesťanů v období krize říše a za Diocletiana ..	295
„Konstantinovský obrat“	
a cesta křesťanství k státnímu náboženství	297
Rozpad římské říše (378 až 640)	302
Občanské války a rozdělení říše	302
Stěhování národů.	305
Rozpad náboženské jednoty	309
Od Iustiniana k vzestupu islámu	314

VELKÉ ASIJSKÉ ŘÍŠE A KULTURNÍ TRANSFERY

Dějiny Indie	321
Magadhská dynastie Nandovců	324
Maurjovská říše a vláda Ašóková (321 až 185 př. Kr.)	325
Vznik nových států na periferii (200 př. Kr. až 300 po Kr.)	327
Říše kušánská	328
Severoindická dynastie Guptovců (4. až 6. století po Kr.)	330
 Čína do konce období Chan	333
Dynastie Čou (přibližně 1045 až 221 př. Kr.)	333
Časové rozdělení	333
Prameny	334
Původ dynastie Čou, osídlená území, hlavní města	337
Doba Západní Čou	340
Doba Východní Čou	346
Dynastie Čchin	350
Časové rozdělení, původ a rané názory na dynastii Čchin	350
Reformy za vévody Siaa a jeho rádce Šang Janga	351
Cesta ke sjednocení říše	353
Opatření po založení císařské dynastie	355
Konec prvního císařství	361
Dynastie Chan (206 př. Kr. až 220 po Kr.)	362
Založení dynastie, časové rozdělení	362
Zahraniční politika	367
Vojenství	371
Společenský řád a správa	373
Hospodářství	377
Právníctví	380
Konec dynastie Chan	383
 Náboženství Hedvábné cesty	385
Oázy a přístavy Hedvábné cesty	386
Mniši, válečníci a obchodníci	386
Kušánská říše a mahájána	390
Čína hledí na západ. Hedvábí jako předmět obchodu	395
Vojenství a expanze	397
Strategický význam západních zemí	397
Siungnuská říše za Mao-tuna	397
Che-čchin – politika appeasementu	398
Cesta vyslance Čang Čchiena	399
„Západní kraje“ z pohledu císařského dvora	401
Náboženský život v oázách Tarimské pánve	403
Tibet jako nová regionální síla	406

Čína v době po dynastii Chan	408
Tři říše a znovusjednocená dynastie Ťin	408
Nečínské státy na severu – exilové dynastie na jihu	414
Zakládání nečínských států	414
Dynastie na jihu říše	418
Ustrnutí a uzavření: severní šlechta na jihu	419
Konflikty mezi domácím obyvatelstvem a přistěhovalci	422
Vzestup neurozených (chan-žen) a nová centra politické moci	423
Duchovní život v době po dynastii Chan	424
Nové duchovní proudy v době Wej-Ťin	425
Süan-süe, „učení o temném“	426
Pronikání buddhismu	429
Mezinárodní vztahy Číny v době rozdělení Číny	430
Nový vztah mezi císařskou říší a náboženstvím	434
Sjednocení říše pod dynastií Suej	437
 Výhled do středověku	 439
 Seznam literatury	 443
Chronologický přehled	454
Rejstřík jmen osob, mytologických postav a národů	460
Rejstřík místních názvů	472

ÚVOD

Gustav Adolf Lehmann

V tomto svazku *Světových dějin* si už nemůžeme klást za cíl kaleidoskopicky vylíčit vývoj veškerých lidských populací a kultur, o nichž by se podle platných archeologicko-chronologických měřítek dalo s větší či menší jistotou říci, že se časově kryjí s obdobím euroasijského starověku. Údaje a popisy událostí zde obsažené se proto soustřeďují na dějiny dvou velkých historických území, která kdysi, zhruba v jedné a téže době, tvořila dva navzájem do značné míry nezávislé světy, oikumenu předoasijsko-středomořskou a oikumenu východoasijsko-čínskou (řec. *oikúmené gé* = „obydlená země“), obě uvnitř propojené pevnými politickými a kulturními vazbami. Obě tato starověká kulturní centra dokázala ovlivnit nejen své bezprostřední okolí a svá okrajová pásma, jejichž obyvatelé byli jejich působení trvale vystaveni, ale i vzdálené rozlehlé části Asie, severní Afriky a Evropy. Ohledně afrického kontinentu je tu možno připomenout, že foiníctí námořníci už kolem roku 600 př. Kr. na pokyn faraona Neka II. (26. dynastie) obepluli celé africké pobřeží od Rudého moře přes Indický oceán až po Atlantik. Opakování této výpravy opačným směrem, které v osmdesátých letech 5. století př. Kr. inicioval perský král Xerxés, muselo být ovšem předčasně ukončeno hned na pobřeží Atlantiku; možná že Xerxův projekt tehdy ztroskotal i přičiněním Kartáginců, kteří si chtěli udržet neomezený dozor nad Gibraltarskou úžinou a západoafrickým pobřežím. Podle svědectví archeologických nálezů a zprávy o jedné námořní expedici z přelomu 5. a 4. století př. Kr. se potom kartáginským lodím při dalších obchodních a výzkumných plavbách podél západní Afriky zřejmě podařilo proniknout až k sopečným horám na březích kamerunských; a Alexandr Veliký v poslední etapě svého života nejenže s velkým nasazením podporoval snahy o průzkum a dobytí jižní Arábie, ale zabýval se právě i projektem nového obeplutí Afriky. Z tohoto hlediska lze tedy ke starověkému historickému prostoru Středomoří a Přední Asie přiřadit nejen Afriku severní, ale spolu s ní i celý africký kontinent. Naproti tomu neexistují žádné pádné důkazy ani indicie svědčící o tom, že by středomořsko-předoasijský nebo čínsko-východoasijský region tehdy udržoval styky – a navzájem se ovlivňoval – se starými kulturami světa amerického, „světa nového“.

Mezi starověkou středomořsko-předoasijskou oikumenou a východoasijskou „říší středu“ se naopak po celá staletí rozvíjel poměrně čilý obchod, a to nejen po zemi, tedy po cestách a v oázách, které byly součástí

Dva velké historické prostory

Obchod a výměna zboží

středoasijské Hedvábné cesty, ale přinejmenším v dobách římského císařství i po moři, tedy prostřednictvím několika přístavů a obchodních center ležících v Přední Indii a dobře dostupných z obou stran. V přímořských oblastech mezi Bengálským zálivem a Thajskem byly nalezeny drahocenné starověké předměty středomořského i východoasijského původu, které prokazatelně sloužily jako vývozní zboží. Zhruba v polovině 2. století po Kr. se posléze do římského světa přes Alexandrii – prostřednictvím kupců, kteří zřejmě pronikli až do Číny – dostaly i první přesné údaje o výrobě čínského hedvábí. Přímé vzájemné styky byly ovšem i v těchto „zlatých dobách“ spíše vzácností. O těsnějším vztahu mezi středomořskou a východoasijskou hemisférou a jeho možném vlivu na ústřední oblasti tehdejšího kulturního či politického života tedy patrně mluvit nemůžeme.

Periodizace Co se týče historické periodizace epochy, jež tu má být středem naší pozornosti (zhruba 600 př. Kr. – 600 po Kr.), naše nikterak přísné a jednostranné, nýbrž poměrně volné členění se řídí událostmi a procesy, které měly určující význam pro dějiny starověké Přední Asie a antického Středomoří. Pro dobu kolem roku 600 př. Kr. můžeme za takový určující proces v rámci tehdejší mocensko-politické konstelace jistě označit fenomén vzniku kartáginského panství v nejzápadnější části středomořského světa, spadající do téhož období jako vrcholné stadium řecké kolonizace, která s Foiníčany v západním Středomoří soupeřila. Pro všechny předoasijské země včetně Egypta byl tehdy ovšem důležitým dějinným rozhraním bezpochyby i pád asyrské moci (resp. zničení Ninive) roku 612. Soustava velmocí, která na troskách asyrské říše vznikla počátkem 6. století př. Kr. (založená na vzájemných vazbách mezi íránskou říší médskou, říší novobabylónskou, maloasijskou říší lýdskou a faraonskou říší 26. dynastie), se udržela pouhých několik desetiletí. Událostí skutečně světodějného významu se potom stal převrat, který v médské říši kolem roku 550 př. Kr. uskutečnil Kýros II. a jehož důsledkem byl v letech 546–539 vznik nové mocnosti, prostírající se od východního Íránu až k egejskému pobřeží (viz oddíl věnovaný íránským říším). Poté co si Kýrův syn a nástupce Kambýsés podmanil Egypt (525/524 př. Kr.), rozšířila se perská říše přes východní Balkán až k severnímu Řecku.

Podíváme-li se vedle aspektů mocenských a geopolitických i na významné, určující procesy, které se v první polovině 6. století př. Kr. odehrály na poli života duchovního a kulturního, musíme si všimnout především počátků íonské přírodní filozofie a přírodovědy. Důležitou úlohu přitom v tehdejší Iónii prokazatelně hrály i podněty vzešlé ze zeměpisné i politicko-ekonomicky poměrně blízkého kulturního a myšlenkového světa starověkého Východu. Filozof Thalés z Miletu a jeho žáci (resp. jejich epochální pokus vytvořit obraz světa založený výhradně na racionálních úvahách a matematicko-přírodovědném zkoumání) brzy dokázali přinejmenším v Iónii do značné míry ovlivnit i širší veřejnost. Miletos se tak stal na celých pět desetiletí centrem rozvíjející se empirické vědy a filozo-

fie. Počátek 6. století př. Kr. byl navíc ve všech řeckých městských státech spojen i s velkolepým rozkvětem monumentální kamenné architektury a výtvarného umění, postupně čím dál méně závislého na starých, do té doby směrodatných východních a egyptských předlohách.

V samém srdci Přední Asie, v Mezopotámii a Babylónii, vytvořili meztím judští vystěhovalci (poté co roku 587 př. Kr. babylónský král Nabukadnezar II. v Jeruzalémě zničil Šalomounův chrám) silnou židovskou diasporu, schopnou odolávat okolním pohanským asimilačním tlakům. Babylónští Židé, kteří se později, za vlády perských králů, domohli značného blahobytu a vlivu, a to i ve státní správě, si vytkli za cíl uchránit pomocí komunitně organizovaného života a teologického bádání izraelský náboženský odkaz. S tím souvisela i myšlenka obnovy jeruzalémského chrámu a znovuzřízení exkluzivního Jahvova kultu.

Ohledně náležitého vymezení doby, kdy předoasijsko-středomořský starověk končí, se badatelé vesměs shodují na tom, že velká krize, která propukla ve 3. století po Kr., v období římských „vojenských císařů“, vedla za vlády císaře Diocletiana k pronikavým změnám nejen v oblasti vnitřního členění říše a její správy, ale obecně i v celém ekonomickém, společenském a kulturním životě středomořského světa. Římské impérium si přesto – navzdory trvalé hrozbě nájездů ze strany Germánů a novoperské, sásánovské říše (od roku 224 po Kr.) – ještě dlouho dokázalo udržet své hranice i své základní struktury. Christianizace, která v římské říši proběhla ve 4. století, sice zahájila epochu tzv. „pozdní antiky“, ta však v mnohém směru stále ještě úzce navazovala na období vrcholného císařství. Zásadní příslušnost latinského Západu k římské říši a ke Konstantinopoli, jejímu novému legitimnímu politickému centru, nebyly pak s to zcela anulovat ani germánské kmeny, které v 5. a 6. století pod vedením svých králů pronikly na západořímské území. A tak si říše dokázala za císaře Iustiniana (527–565 po Kr.) nejen vojensky udržet Přední Asii, ale i znovu podrobit přímé římské nadvládě všechny pobřežní oblasti západního Středomoří.

Za nejhlubší césuru mezi obdobím pozdní antiky (které bychom měli ještě jednoznačně řadit ke starověku) a raným středověkem je tedy nutno považovat teprve přelom první a druhé poloviny 7. století po Kristu. Základním orientačním bodem této periodizace není ovšem příchod slovanských kmenů a slovanská kolonizace Balkánu, která tehdy citelně narušila spojení mezi východořímskou říší a západořímským územím, z velké části obsazeným Germány; mnohem větší, bezpochyby světodějný význam musíme připsat vítěznému tažení muslimských Arabů, kteří se po roce 638 pod vedením prvních chalífů v krátké době zmocnili téměř celé Přední Asie a velké části Středomoří. Řím a novoperská říše, velmoci, které spolu po celá staletí zuřivě soupeřily, se totiž vyčerpaly nepřetržitým vzájemným potýkáním a novým vetřelcům, plným urputné touhy po vítězství, nebyly schopny klást odpor. Novoperská říše se po dvou těžkých porážkách zcela zhroutila i na svém centrálním, íránském území a římské

**Hluboký
předěl**

císařství přišlo jednou provždy o Sýrii, o Egypt a brzy nato i o celou severní Afriku, tedy o základní součásti starého římského impéria, které potom začaly po stránce náboženské i etnicko-kulturní rychle nabývat úplně nové podoby. Tento předěl – rozvrat sjednoceného Středomoří, které se přes tisíc let vyvíjelo v sepětí s Přední Asíí – je tudíž zřetelnou hranicí mezi obdobím pozdní antiky a dramaticky odlišnými podmínkami světa raně středověkého: hranicí, která dodnes neztratila svůj politický a nábožensko-kulturní význam.

Čína Z metodologického hlediska působí možná podivně, že se ve snaze o co nejvýstižnější periodizaci východoasijsko-čínských dějin analogicky uchylujeme k pojmům „starověk“, „středověk“ a „novověk“, které – jak známo – vycházejí z historické perspektivy raně novověké Evropy. Na druhé straně je ovšem nesporné, že politický, společenský a kulturní vývoj Číny od konce období „válčících států“ (403–221 př. Kr.) do začátku 3. století po Kr. – tedy éru sjednocení, k němuž došlo za vlády dynastií Čchin a Chan – můžeme považovat za epochu, která formovala dějiny celé východní Asie, a že v něm můžeme vidět obdobu „klasického starověku“ světa západního. Zmíněným sjednocením vzniklo uprostřed východní Asie po roce 221 př. Kr. mocenské centrum, které mělo coby „říše středu“ velký vliv nejen na samo institucionální panství spadající pod jeho přímou kontrolu, ale i na všechny oblasti života. Oficiální, specificky čínský obraz světa a čínská politicko-historická realita byly navzájem úzce propojené. Jejich politicko-civilizačnímu působení bylo vystaveno nejen okrajové pásmo „barbarských národů“ na severu a severozápadě a sousedé východní, ale i oblasti jižní a jihozápadní, do té doby čínským vlivem téměř nedotčené. Pro žádnou další velmoc, která by Číně mohla být skutečným a dlouhodobým soupeřem (disponujícím kromě půdy a zemědělského zázemí i svébytnými etnicko-kulturními základy a srovnatelnou vnitřní politickou jednotou), nikde okolo evidentně nezbyvalo místo. Ani v dobách čínského vrcholného „starověku“, za vlády dynastie Chan, ovšem nepřestávalo hrozit nebezpečí, že by se mohlo ve chvíli, kdy bude ústřední moc strukturálně oslabena, zrodit několik vzájemně se potírajících říší dílčích nebo že do Číny od severu vpadnou cizí útočníci.

Znameníaté období dynastie Chan bylo tak už ve 3. století po Kr. po několika invazích vystřídáno poměrně dlouhou etapou politické roztržitosti, která skončila teprve konsolidací za vlády dynastie Tchang ve století sedmém (po roce 618). Tato přechodná fáze (3.–7. století po Kr.) bývá nazývána čínským „raným středověkem“. A vcelku je jistě možno konstatovat, že „starověké“ základy soudržného východoasijsko-čínského kulturního a historického prostoru v této dlouhé zatěžkávací zkoušce obstály – v neposlední řadě i díky integrační síle byrokratických struktur vycházejících z konfuciovského světového názoru, které působily ve všech částech říše. Je ostatně příznačné, že vznik jednotného japonského císařství byl od samého počátku, tedy od konce 7. století po Kr., ve všech podstat-

ných bodech ovlivněn tím, čeho na poli správním a civilizačním dosáhl čínské impérium.

Ve srovnání s tím se postupné srůstání antického Středomoří se starověkými orientálními civilizacemi Přední Asie jeví jako proces plný proměn, který se musel (od 6./5. stol. př. Kr.) pracně prosazovat v průběhu dlouhodobých střetů, hlubokých politických převratů a etnicko-kulturních posunů. Svého propagovaného cíle, tedy podřízení celého středomořského kulturního světa jednotnému politickému systému, přitom tento proces přinejmenším z vojensko-mocenského hlediska nikdy nedosáhl, přestože v politických programech o něm bývala řeč často.

V Ciceronově době (kolem poloviny 1. století př. Kr.) vnímala římská veřejnost středomořský prostor, z Říma politicky a dopravně snadno dostupný, jako víceméně uzavřené podnební a kulturní pásmo, obklopené téměř nepřekonatelnými hranicemi. Na povrchu naší velké planety byla tehdy tato oikumena v každém případě jen úzkým, klimaticky přívětivým pruhem země, ležícím mezi severním pásmem eurasijských stepí, neobyvatelnými jižními pouštěmi, Atlantským oceánem a řekou Gangou.

V dobách vrcholného římského císařství (1./2. stol. po Kr.) se ovšem antickému světu, zasahujícímu do tří světadílů, geopolitický obzor značně rozšířil. Severozápadním a severním směrem se rozprostřel až do Británie, do jižní Skandinávie, do Pobaltí a do Karpat, a to nejen prostřednictvím ekonomicko-kulturních styků, ale i vojenskými výboji a zábory. Na jihu sahal až k rovníkové Africe a k etiopskému aksumskému království. Z egyptských přístavů na pobřeží Rudého moře navíc každoročně vyrážely obchodní výpravy do jižní Indie a na Srí Lanku; důsledně využívaly pravidelného proudění monzunových větrů mezi východní Afrikou a Přední Indií. Podle údajů jednoho z tehdejších zeměpisců vyplouvalo od břehů Rudého moře do Indie v Augustově době pravidelně rok co rok více než sto dvacet egyptských obchodních lodí a mnohé z nich měly namířeno až k ústí řeky Gangy. Předpokladem plynulého námořního spojení byla bezpochyby nejen pevná přístavní logistická základna, ale i patřičné policejní zabezpečení celé trasy. Tuto intenzivní lodní přepravu, zasahující daleko do Indického oceánu, provozovala římská říše v neposlední řadě i proto, aby jí ve stycích s Indií nemusela být zprostředkovatelem rozlehlá říše parthská, která s Římem navzdory vzájemným diplomatickým kontaktům vytrvale soupeřila. Parthská říše, prostírající se od Arménie přes Mezopotámii a Babylónii až do nitra Íránu a k zemím Perského zálivu, se od římského Středomoří jasně lišila po stránce kulturní i náboženské.

Coby oficiální politický symbol středomořské oikumeny, impéria, které si činilo univerzální nároky, se nejpозději za vlády nástupců Alexandra Velikého prosadil glóbus, respektive říšské jablko. Že je Země kulatá, věděla řecká filozofie a přírodověda už počátkem 4. století př. Kr. a v helénistickém Egyptě byl potom (kolem roku 200 př. Kr.) metodickým měřením téměř správně vypočítán i zemský obvod. V obecných představách si

**Geopolitický
obzor**

Říšské jablko

ovšem určující význam podržel obraz *oikúmené* jako „ostrova“, omezeného oceánem a objektivními životními podmínkami na mírné podnební pásmo severní polokoule a jednou provždy odděleného rozlehlými pouštními oblastmi a moři nejen od svých „sousedů“, ale hlavně od svého jižního protějšku, tj. od tzv. „protinožců“ (neboli „antipodů“). Představa, že Země je velký ostrov obklopený ze všech stran oceánem, kterou svého času převzalo i archaické Řecko, vznikla v mezopotámsko-orientálním světě koncem třetího tisíciletí př. Kr. Právě tam se na základě strastioplých zkušeností se severovýchodními a jihozápadními nájezdníky zrodilo přesvědčení, že má-li v nechráněném kulturním prostoru „úrodného půlměsíce“ (sahajícím od nejjižnějších břehů východního Středomoří k jihovýchodní Babylónii) zavládnout skutečný mír, je k tomu zapotřebí vybudovat rozsáhlou říši a že jediné, co může této oblasti zajistit dostatek cenných surovin (cedrového dřeva, stříbra, cínu a drahokamů), je jednotný politický systém, který by se prostíral na celém území mezi mořem „horním“ (tj. Středozezemím) a „dolním“ (tj. Perským zálivem).

První snahy směřující k tomu, aby právě kolem Babylónie a Mezopotámie, centrálního předoaasijského území, vzniklo takovéto univerzální panství, sahající od střední Anatólie a západního Íránu až k Egyptu a k pobřeží Perského zálivu, ovšem po počátečních úspěších opakovaně brzy končily stupňující se politicko-vojenskou dezintegrací a katastrofálním úpadkem. Rozhodující úlohu přitom pokaždé hrála přehnaná územní rozpínavost a přecenění vlastních – přirozeně omezených – sil. Platí to o říši akkadské (po roce 2300 př. Kr.), o vládě jihobabylónské 3. urské dynastie (kolem roku 2000 př. Kr.) i o říši, kterou se babylónskému králi Chammurapimu (1728–1686 př. Kr., také kladena mezi léta 1792–1750 př. Kr.) povedlo rozšířit na celé „půlměsíční“ území.

Soudržná oikumena Přínejmenším po stránce kulturní a ekonomické se nicméně během těchto staletí vytvořila soudržná oikumena, která na západě udržovala styky mimo jiné i s faraonským Egyptem „střední říše“ (20.–17./16. stol. př. Kr.) a s velkými středomořskými ostrovy Kyprem a Krétou. Právě z diplomatických a ekonomických vztahů mezi mínójskou Krétou na straně jedné a faraonskou říší a syrsko-mezopotámskou oblastí na straně druhé vzešly zřejmě podněty k rozvoji krétsko-egejské písemné kultury (krétského písma hieroglyfického a slabičného lineárního písma A). Řecká pevnina naproti tomu tehdy ještě zůstávala mimo obzor egyptských a východních písemných svědectví, která máme k dispozici. V prvních staletích po roce 2000 př. Kr. vstoupil v pevninském Řecku do svého rozhodujícího stadia proces rané řecké etnogeneze: evidentně silný prvek indoevropských přistěhovalců, kteří s sebou přinesli důležité složky pozdějšího řeckého jazykového systému, se postupně kulturně promísil s populačním substrátem egejským, civilizačně – a zřejmě i početně – ještě silnějším.

Na kulturních základech vytvořených během prvních staletí po roce 2000 př. Kr. začala v Přední Asii od 15. století vznikat pevná soustava vel-

mocí, již kromě říše asyrské a babylónské vtiskla specifický ráz zejména středoanatolská říše chetitská (jejímž centrem bylo město Chattuša) a vojensky expanzivní „nová říše“ egyptské 18. a 19. dynastie. Vývoji politické a mocenské situace v egejském světě, který se v této podobě udržel až do velké krize na přelomu 13. a 12. století př. Kr., nám pomáhají porozumět výtvarné i písemné doklady nalezené v Egyptě a v chetitských archívech: v geopolitickém horizontu faraonského Egypta se vedle minójské Kréty, jejímž centrem byl Knóssos, nejpozději kolem poloviny 15. století etablovala raně řecká říše mykénská, zahrnující – přinejmenším po určitou dobu – velkou část Peloponnésu a zřejmě i středního Řecka. Egyptské dokumenty naznačují, že se mykénsko-pevninská dynastie právě kolem poloviny 15. století př. Kr. chopila moci i v samotném Knóssu.

**Pevná
soustava
velmocí**

Archeologické nálezy svědčí o tom, že mykénské opevněné paláce zaujímaly v té době na řecké pevnině čelné kulturní a politické postavení; mocná palácová centra – jejichž obdivuhodně jednotná správní struktura vesměs převzala krétský systém slabičného lineárního písma B – vznikla v 15. až 14. století například i v Messénii (Pylos), Lakónii (Sparta a Amyklai), Boiótii (Théby a Orchomenos), Attice (Athény a Eleusis), Aitólíi (Kalydón) a Thessalii (Iolkos). A je příznačné, že se kolem všech těchto raně řeckých center vytvořily svébytné okruhy bájí, později předávaných z jednoho pokolení na druhé.

Písemné doklady chetitských archivů, bohužel velmi zlomkovité, obsahují i svědectví o tom, že se ve 14. a 13. století aktivním politicko-vojenským protihráčem chetitských králů stala zejména na západním pobřeží Malé Asie další egejská velmoc: říše achchijavská, nezávislá na říši chetitské a jejích vazalech. Její název souvisí se jménem kmene – respektive národa – Achájů, sloužícím později v homérských básních jako synonymum pojmů „Danaové“ a „Argejští“, tedy jako označení všech Řeků mykénského období, a doloženým – nezávisle na homérských eposech – ve středním Řecku, na Krétě (v textech psaných lineárním písmem B) a na Rhodu. S Acháji můžeme zřejmě spojit i zemi *Aqaiwasa*, jejíž početná armáda podle egyptských dokumentů kolem roku 1209 př. Kr. – po dohodě s libyjskými kmeny – spolu s vojenskými oddíly tzv. „mořských národů“ zaútočila na západní část Dolního Egypta. Válečné výpravy „mořských národů“, ve východním Středomoří od počátku 13. století př. Kr. velmi obávaných, přispěly podstatnou měrou k tomu, že se z úpadku, který postihl raně řecká palácová centra na pevnině i na Krétě, vyvinula všeobecná politicko-vojenská krize, jež potom v prvních dvou desetiletích 12. století zachvátila rozsáhlé části východního Středomoří a Přední Asie.

**„Mořské
národy“**

Původci těchto invazí, tj. oněmi „mořskými národy“, byly válečné kmeny pocházející – soudě podle jejich etnonym (Sardové, Sikelové, Tyrrhénové/Etruskové) a charakteristické výstroje a výzbroje – z přímořských území severní a západní části centrálního Středomoří. V Egeidě si

jejich příslušníci zřejmě už kolem roku 1300 př. Kr. dokázali jako dobře vyzbrojení žoldnéři opatřit pevné opěrné body a aktivní spojení.

S velkou destrukcí, k níž podle archeologických nálezů došlo kolem roku 1200 př. Kr. na řecké pevnině, na Krétě a na západním pobřeží Malé Asie (Trója VII, Mílétoš), koresponduje na východě zhruba v letech 1190–1180 sled ničivých pohrom, kterým podlehl nejen chetitská říše včetně svého centrálního, anatolského území, ale i řada dalších oblastí, Kyprem a Kilikií počínaje a střední Sýrií konče. Egypt byl v té době vystaven tlaku bojovných libyjských kmenů, které se nakonec usadily v západní části nilské delty. Faraonská říše se proto za vlády Ramesse III. (kolem 1180–1155 př. Kr.) jen s velkým úsilím dokázala ubránit útokům, které proti ní koalice „mořských národů“ podnikala na souši i na moři, a nejen si dlouhodobě zajistit nadvládu nad jižní Sýrií, ale i udržet některá důležitá kanaánsko-foinická centra od Byblu až po Sidón a Tyros.

Podařilo se to jedině za cenu toho, že se příslušníci „mořských národů“ (Pelištejci, Sikelové a Sardové) v hojném počtu usídlili v kanaánských obcích a městech. Koncem 12. století př. Kr. vybudovala tato silná válečnická vrstva ze svých posádek, které tou dobou už dávno nepodléhaly egyptskému velení, samostatný mocenský systém, zasahující hluboko do kanaánského vnitrozemí. Tam sídlil podle dochovaných svědectví už koncem 13. století, za časů faraona Merenptaha (1213–1203 př. Kr.), kmen jménem Izrael (viz kapitolu věnovanou starověkému Izraeli). Právě útoky „mořských národů“, které ve východním Středomoří vyvrcholily počátkem 12. století př. Kr., přispěly zřejmě ke zničení pracně udržované rovnováhy mezi syrsko-kanaánskými a mezopotámskými městskými státy na straně jedné a aramejskými kočovnými kmeny na straně druhé. Aramejské skupiny se teď mohly zmocnit mnoha větších místních center a založit si vlastní stát. V Sýrii i v Mezopotámii, kde bylo po pádu kassitské dynastie (kolem roku 1150 př. Kr.) centrální babylónské království téměř bezmocné, postupoval tento proces velmi rychle. Teprve na sklonku 10. století zahájila novoasyrská říše dlouhodobý protiútok.

Po všech hrůzách a pohromách – zejména po zhroucení chetitské říše a mocensko-politickém úpadku, který o padesát let později, po násilné smrti Ramesse III., zasáhl i říši faraonskou – se ovšem mnoha místním obcím otevřely zcela nové obzory a volný prostor. Platilo to hlavně pro kanaánsko-foinická přímořská města; pobřežní osady založené v Levantě „mořskými válečníky“, jejichž původní domov ležel kdesi v dalekých, do té doby neznámých oblastech středního či západního Středomoří, jim byly mimořádnou výzvou. Z kontaktů s těmito výbojnými sousedy načerpala kanaánsko-foinická aristokracie v přístavních městech evidentně důležité podněty k novým, do té doby jen stěží myslitelným počínům.

Těmi se proslavilo především městské království sidónsko-tyrské; průzkum nejzápadnější části Středomoří, jemuž se odváží foiníctí mořeplavci, pátrající po cenných surovinách a vzácném zboží, podle docho-

vaných svědectví věnovali už od počátku 11. století př. Kr., by se dal bez výše zmíněného dějinného pozadí jen těžko vysvětlit. Z hlediska těchto důsledků se období ničivých útoků vedených „mořskými národy“ jeví jako etapa významná i v pozitivním smyslu, tj. jako etapa, která umožnila, aby starověké Středomoří, jehož pozvolné otevírání a sjednocování trvalo několik staletí, konečně pevně srostlo s předoasijským kulturním okruhem.

Egejský svět a východní Středomoří

Kolem roku 1200 př. Kr. se důsledky útoků vedených „mořskými národy“, zprvu výhradně ničivé, v egejském prostoru projeví dalekosáhlou zkázou. Téměř ve všech raně řeckých politických centrech, opírajících se o důmyslně organizovanou palácovou byrokracii, vedla tehdejší akutní krize k pohromě. Hloubku tohoto historického zlomu charakterizuje skutečnost, že právě v tomto období zanikla vyspělá písemná kultura spjatá s lineárním písmem B, a je příznačné, že se při tom vytratila i většina politicko-správních pojmů, které jsou doloženy v textech tímto písmem zaznamenaných. Některé výrazy – například *démos/damos* („obec“), *gerúsiá* („rada starších“), *p(t)olis* („tvrz“, „městský stát“), *wastu/asty* („podhradí“) nebo *láo* („lid“) – ovšem přežily. K označení místních dědičných kmenových vládců se v Řecku později užívalo pojmu *gvasileus/basileus*, původně úřednického titulu mykénských vyšších hodnostářů. Termín *vanaka/anaks*, zvukný titul uctívaných palácových panovníků, naproti tomu v kontaktu s „vrchností“ v pozdějších dobách zpravidla sloužil už jen jako zdvořilé formální oslovení.

Z první poloviny 12. století př. Kr. se v archeologickém materiálu dochovaly od jihozápadního Peloponnésu až po Thessalii nepřehlédnutelné stopy válečných nepokojů, destrukcí a přesunů do okrajových oblastí, do té doby osídlených jen řídce. Výtvarné památky pocházející z tehdejší Argolidy, středního Řecka a západního pobřeží Malé Asie zachycují válečné oddíly, jejichž výstroj a výzbroj se jasně liší od vzhledu válečníků mykénských, zato se však shoduje s typologií „mořských válečníků“, vyobrazených v dílech egyptských a předoasijských. Civilizace se v této době na řecké pevnině i v egejském prostoru pozoruhodně proměnila: mykénskou „říšskou kulturu“, velice jednotnou, vystřídala řada menších samostatných výrobních a kulturních společenství. V podstatě lze říci, že zvrat, který na řeckém území a ve východním Středomoří nastal kolem roku 1200 př. Kr., dlouhodobě otevřel nové možnosti menším mocenským útvarům a drobným obcím.

Přestože všechny umělecké dovednosti tehdy zaznamenaly nepřehlédnutelný úpadek, pozdní květy mykénské kultury se v obcích a sídlech vzniklých na troskách vypálených starých paláců – mimo jiné například

**Proměny
hmotné
kultury**

v Tírynthu – udržely ještě nejméně po celé jedno století. Právě tomuto období je zapotřebí přiznat i značný podíl na vzniku epické mytologické tradice, zrozené ze „vzpomínek“ na zlaté časy, která se pro celé první tisíciletí př. Kr. stala základem řecké identity.

O konkrétních historických událostech této epochy, písemně nedoložené, toho víme jen velmi málo. Nalezený archeologický materiál z doby kolem roku 1000 př. Kr. odráží v hrubých rysech pouze některé základní procesy a tehdejší rámcovou politicko-společenskou situaci. S redukcí územní rozlohy a mocenských prostředků korespondoval vznik společenských struktur, ve kterých centrálně ovládaný řád epochy paláců a úředních archivů vystřídaly menší, přehledně společensky rozvrstvené obce. *Démos* se sdružoval v rodové svazy vedené mocnými válečníky nebo v příbuzenské skupiny zvané „frátrie“, které se mohly sjednocovat do větších, široce rozvětvených celků zvaných „fýly“.

Toto poměrně jednoduché uspořádání hrálo zřejmě významnou úlohu mimo jiné i při migracích: hromadné stěhování z Peloponnésu, zejména z Argolidy a Lakónie, jehož konkrétní příčiny jsou neznámé, uvedlo ještě v pozdně mykénském období (12./11. stol. př. Kr.) do pohybu grecizaci Kypru. Na tento vývoj navázal pak během 11. století sílící populační příliv směřující ze severozápadního Řecka – z okrajových území někdejšího mykénského kulturního prostoru – do pobřežních oblastí Peloponnésu. V soutěži se severozápadním nářečím se přitom dokázal jedině na Kypru a v těžko přístupných končinách peloponnéské arkadské hornatiny udržet dialekt starší, úzce spjatý s úředním jazykem doby mykénských paláců, respektive se zaniklým lineárním písmem B.

V pobřežních oblastech, které tato pronikavá etnicko-jazyková proměna postihla, jistě docházelo i k lokálním zvratům a ojedinělým pohromám, ale s nezměrnou zkázou mykénských palácových center nemají tyto procesy, ve starších odborných pojednáních interpretované jako velké „dórské stěhování“, nic společného. Dórské osídlení se na bývalém centrálním území mykénské kultury (v Argolidě, na Isthmu a v Lakónii) pevně ustálilo teprve koncem 11. století. Dóřům se poměrně snadno podařilo navázat na bájně tradice raného Řecka a jejich peloponnéský kmenový svaz vynikal obdivuhodně jednotnou vnitřní strukturou. Velkou dórskou „kmenovou federaci“ tvořily dvě skupiny obyvatel: vrstva raně řecké, domácí populace na straně jedné a severozápadní přistěhovalci na straně druhé. Nejvyšší postavení přitom náleželo fýle hyllské, která svůj původ odvozovala od Hylla, syna mytického Héraklea, a jejíž jméno (*Hylleis*) je doloženo na několika místech jadransko-illyrského pobřeží. Z řad jejích příslušníků pocházely – a nárok na hérakleovský rodokmen si činily – veškeré panovnické dynastie a aristokratické rody ve všech později založených dórských obcích. Můžeme předpokládat, že původ této etablované peloponnéské válečnicko-vládařské vrstvy sahal do časů invazí „mořských národů“.

Jednoduché
uspořádání

Dórové

Z těchto kmenových svazů, které vznikaly hlavně v Argolidě a v Lakónii, vzešly pak v letech 1000–800 př. Kr. dórské osady na Krétě a později i na Kykladách a u jihozápadních břehů Malé Asie.

Do jižní Egeidy zatím v 11. století – ještě předtím, než se Dórové rozšířili na Peloponnésu – ze středního Řecka čím dál intenzivněji směřovalo takzvané „iónské stěhování“, zasahující přes Kyklady až k západnímu pobřeží Malé Asie. Iónové tak pronikli do prostoru, který ve druhém tisíciletí př. Kr. ovlivňovala krétsko-mínójská a později raně řecká, mykénská kultura; významné íonské obce vznikly v Mílétu, Efesu, Kýmé, Kolofónu i na ostrovech Chios a Samos. Po pádu chetitské říše se osadníci nemuseli z maloasijského vnitrozemí obávat žádných silných protivníků. Podle pozdější tradice hrály už během tohoto stěhování důležitou úlohu Athény. Jisté je, že athénsko-attické politické centrum – mykénské opevněné panovnické sídlo na athénské akropoli – bylo destrukcemi a pohromami 13. až 12. století postiženo mnohem méně než velké paláce na Peloponnésu a v sousední Boiótii.

Právě na území íonských osad je možno pozorovat (stejně jako brzy nato během dórizace Kréty), jakou měrou se na kolonizaci podílely rodové svazy vzniklé na řecké pevnině v pozdně mykénském období. Z pozdějších svědectví vyplývá, že nejméně jedna z kolonií zřízených tím či oním svazem zpravidla nesla jméno některé staroathénské fýly. Z toho lze téměř s jistotou vyvodit, že vznik těchto nových obcí koordinovaly skutečně právě Athény; výrazné shody mezi Athénami a íonskými *poleis* ostatně panovaly i v jazyce, v kalendáři a v kultuře obecně.

Severně od íonských osad proběhla potom v 9./8. století kolonizace další, tentokrát aiolská, která vycházela hlavně z Thessalie a osídlila nejen velký ostrov Lesbos, ale i severozápadní pobřeží Malé Asie (včetně Tróady). Vznikly tu obce jako Smyrna, Assos nebo Mytiléné, které v pozdějších dějinách řeckého světa sehrály svébytnou úlohu. Výzkumy (mimo jiné např. průzkum starověké Smyrny) ukázaly, že se v maloasijských řeckých osadách, chráněných před vnitrozemským obyvatelstvem postupně čím dál mohutnějším opevněním, brzy vyvinul typ samostatné, sebevědomé obce, spoléhající na své vlastní síly. Proto se – vedle tradiční monarchie a více či méně početné aristokratické rady – mohly v těchto centralizovaných opevněných *poleis* po skončení první, konsolidační etapy rychle vytvořit obecní instituce, oprávněné spolurozhodovat o veřejných věcech.

**Aiolská
kolonizace**

Při pohledu na „iónské stěhování“ a na námořní expanzi peloponéských Dóřů můžeme tedy zřejmě jen stěží mluvit o tom, že v postmykénském období, během tzv. „temných staletí“, celé Řecko upadlo do hluboké chudoby a izolace. Velkolepý archeologický materiál z naleziště v Lefkandi na ostrově Euboia, kde v 11./10. století prosperovalo kvetoucí centrum, v každém případě dokládá, že obchodní styky mezi tímto územím a levantickým pobřežím nikdy neustaly. Odvážní eubojsí námořníci, podporovaní

Svět řeckých států a jejich sousedů v 5. století př. Kr.

svým vlivným ostrovním státem, dokázali už v 9. století nejen získat mocenskou převahu v centrální Egeidě, ale mimo jiné i vybudovat několik obchodních stanic v severní Sýrii při ústí řeky Orontés (Al-Miná, Tell Sukas): právě tam (anebo na Kypru, ale rozhodně v rámci úzkých řecko-semitských – resp. řecko-kanaánských – kontaktů) se nejspíš krátce před rokem 800 zrodil geniální vynález fonetického abecedního systému, který se opíral o kanaánsko-foinické souhláskové znaky a jemuž se bylo možno

snadno naučit. Toto písmo – které v zásadě počítalo i s významotvornou funkcí samohlásek – se už počátkem 8. století v několika verzích rozšířilo po celém řeckém světě a proniklo i do kultur sousedních, na západ i na východ: písmo a písemná kultura, na něž měla do té doby monopol privilegovaná elita úředníků, kněží a učenců, se tak postupně staly téměř samozřejmým společným majetkem širokých společenských vrstev.

Díky své přístupnosti a snadnosti skýtala fonetická abeceda znamenité předpoklady k tomu, aby se hrdinské básnictví a s ním spojený mytologický obraz světa, zatím předávané jen ústně, mohly konečně zachytit písemně; příznačné je, že hexametrický básnický jazyk, který k písemnému záznamu posloužil, měl blízko k iónštině a aiolštině. Hned první kroky, které byly v tomto směru podniknuty, otevřely zcela nové možnosti narativní struktury a obsahovému propojení jednotlivých mytologických okruhů. Vyvrcholením tohoto vývoje jsou pak mistrovské homérské eposy *Ílias* a *Odysseia* (vytvořené kolem roku 700 př. Kr.). Na celý tento proces zřejmě podnětně působila i určitá znalost bohatého literárního dědictví orientálního kulturního okruhu a orientálních bájí, i když nelze říci, že by předoasijská písemná kultura a školská vzdělanost měla na homérskou hrdinskou epiku vliv hluboký a pronikavý. Jiný už je případ *Theogonie* boiótského básníka maloasijsko-iónského původu Hésioda, který řecké báje a tradice (počátkem 7. stol. př. Kr.) včetně celé řady specifických detailů začlenil do

**Písmo
a básnictví**

kosmologických představ založených na tradici churritsko-chetitské. Přejímání východních námětů a představ se ostatně v Řecku zdaleka netýká jen doby Hésiodovy a výtvarného umění raného a vrcholného archaického období: významná literární díla Východu – například klasický babylónský epos o Atrachasisovi nebo „román“ o Achikarovi (Aba-Enlil-dári) – prokazatelně ovlivňovala řecký myšlenkový svět ještě v 5. a 4. století.

Foinická kolonizace západního Středomoří

Literární i listinný odkaz levantských Foiníčanů/Kanaánců a jejich pozdějších západních, punských kolonií (z latinsko-etruského názvu *Poeni*) je z velké části ztracen; mezi starověkými historickými prameny zeje v těchto místech fatální mezera. Ponecháme-li stranou archeologické nálezy, musí se tedy naše poznatky o tom, jak se odvíjely foinické dějiny po roce 1000 př. Kr., opírat o svědectví těch, kdo tehdy s Foiničany/Puny v dobrém či ve zlém sousedili, počínaje záznamy asyrských králů a babylónskými kronikami a konče biblickým vyprávěním, respektive zprávami řecko-římskými. Ty nás nejen informují o důležitých pověstech souvisejících se vznikem Kartága a s tragickým osudem jeho zakladatelky, královny Didony/Elissy, ale obsahují i údaje z tyrské městské kroniky.

**Archeo-
logické
nálezy**

Archeologické nálezy ovšem ukazují, že bychom měli foinickou kolonizaci západního Středomoří, naplno zahájenou teprve v 8. století př. Kr., zřetelně odlišovat od mnohem starší foinické expanze „předkoloniální“. Údaje o zakládání takových osad, jako byly Gades (dnes Cádiz na španělském pobřeží) nebo Utica (na pobřeží tuniském), je patrně zapotřebí chápat tak, že v tomto vzdáleném prostoru byly zprvu zřizovány jenom opěrné body, využívané pouze občasně. Podle biblických údajů, zřejmě mytologicky zhuštěných, o dočasné úzké spolupráci mezi izraelským vládcem Šalomounem a sidónsko-tyrským králem Chíramem byly foinické obchodní lodě každého třetího roku po důkladné přípravě vysílány na „velkou plavbu“; k „velkým plavbám“ přitom patřily hlavně výpravy do okolí jihošpanělského Tartéssu (severně od Cádizu), ale podnikaly se i plavby delší, mířící Rudým mořem do „zlaté země“ (ležící kdesi na somálském pobřeží nebo v jihozápadní Arábii). Jejich úkolem byl dovoz nejen drahých kovů a dalších surovin, určených pro kvetoucí foinickou řemeslnou výrobu, ale i pávů a opic, sloužících panovníckému dvoru jako prestižní exotická okrasa.

Osady

Počátek trvalého foinicko-kanaánského osídlení bychom měli zřejmě spojovat teprve se zřizováním mohutně opevněných sídel na Kypru a v severní Africe. Kolem roku 800 začala potom intenzivní kolonizace jihošpanělského a severoafrického pobřeží, během níž byla založena celá řada dlouhodobě obývaných osad. Prostorové rozestupy mezi jednotlivými sídly přitom svědčí o dobře koordinovaném plánování. Foinické kolonie, které brzy zesílily v mohutná města, začaly zhruba v téže době vznikat i na velkých ostrovech západně od Malty – především na Sicílii a Sardinii. Zřetelně jiný ráz měly naproti tomu aktivity foinických kupců a řemeslníků v Egeidě, doložené už v homérských eposech: opevněné osady ani opěrné body tu sice budovány nebyly, čilá zboží výměna a práce místních orientálních dílen vedly však už počátkem 7. století (v období tzv. „orientalizujícího slohu“) k nevídaným změnám ve všech oborech řeckého řemesla a výtvarného umění. Z iniciativy foinicko-kanaánských

obchodníků a řemeslníků vzešlo nejspíš i zakládání svatyní v Boiótii, na Samothráké (svatyně Kabeirů) a v oblasti Isthmu (sidónsko-tyrský kult boha Melkarta).

Orientální kulturní vlivy, jejichž nositeli byli foiníčtí obchodníci a foinické dílny, působily v tomto období podobně i na města a panství v Etrurii (dnešním Toskánsku). Tam se na území starého středomořského národa, jehož jazyk nelze zařadit do žádné známé jazykové rodiny a který početně posílili přistěhovalci z východu, vyvinula už v 10./9. století př. Kr. vyspělá raně městská civilizace (villanovská kultura). Na kulturní vlivy foinicko-orientální navázala pak v Etrurii v 6. století intenzivní recepce uměleckých řemesel, životních zvyklostí a tradic specificky řeckých; i etruské písmo ostatně vychází ze západořeckého abecedního systému. Působení řeckých prvků se nepřehlédnutelně projevuje v etruském náboženství, především pokud jde o základní rysy nejvyšších bohů etruského panteonu. Na poli politickém se zato etruské osady tváří v tvář řeckým kolonistům dlouho držely těsných spojeneckých vazeb se západními Foiničany.

**Orientální
kulturní vlivy**

Podstatným motivem foinické kolonizace byl v 8. století mohutný populační růst v levantských metropolích a v jejich okolí; kromě těchto vnitřních demografických faktorů tu ovšem od počátku 9. století spolupůsobily zřejmě i vytrvalé expanzivní tlaky novoasyrské říše, jimž byly vystaveny aramejské kmeny a státy sídlící v syrském vnitrozemí, a finanční požadavky, které Asyřané vznášeli právě vůči foinickým městským státům. Na březích východního Středomoří tehdy v každém případě skončilo dlouhé plodné období dosavadního mocensko-politického vakua. Sidónsko-tyrská aristokracie, vybavená loděmi, konkrétními zkušenostmi i potřebnou logistikou, měla z řad domácí městské chudiny i z bohatého rezervoáru syrsko-aramejských utečenců k dispozici dost lidí na to, aby mohla svá obchodní centra a přístavy daleko na západě dlouhodobě osídlit. Ve svých izolovaných osadách, zpravidla chráněných opevněním, zůstávali ovšem noví příchozí odkázáni na podporu sidónsko-tyrských podnikatelů a vlastníků.

**Populační
růst**

Zvláštním případem bylo na tuniském pobřeží založení Kartága. Soudě podle archeologických nálezů by jeho tradované vročení (814 př. Kr.) mohlo být přibližně správné. Údajně mu předcházel hluboký rozkol uvnitř tyrské aristokracie, který byl důsledkem vražedné pře mezi Dido-nou/Elissou, ovdovělou dcerou tyrského krále, a jejím mladším bratrem Pygmaliónem. A zřejmě se ho zúčastnili i osadníci z řad Foiničanů usazených na Kypru. Postava tragicky zahynulé bezdětné královny, která sice unikla bratrovu pronásledování, ale před vnucovaným manželstvím a s ním spojenou závislostí na sousedním králi, vyhrožujícím válkou, se ve vzkvétajícím Kartágu nakonec zachránila tím, že se dala upálit na hranici, patří jistě do světa bájí. Z určitých autenticky působících rysů, které jsou v pověsti o založení Kartága obsaženy, je však patrně možné vyvodit, že se na tomto kolonizačním projektu od samého počátku podílela vlivná

**Založení
Kartága**

skupina tyrsko-sidónských aristokratických rodin, jejichž příslušníci pak v „novém městě“ (*qart-hadast*, řec. *Karchedón*, lat. *Carthago*) trvale působili.

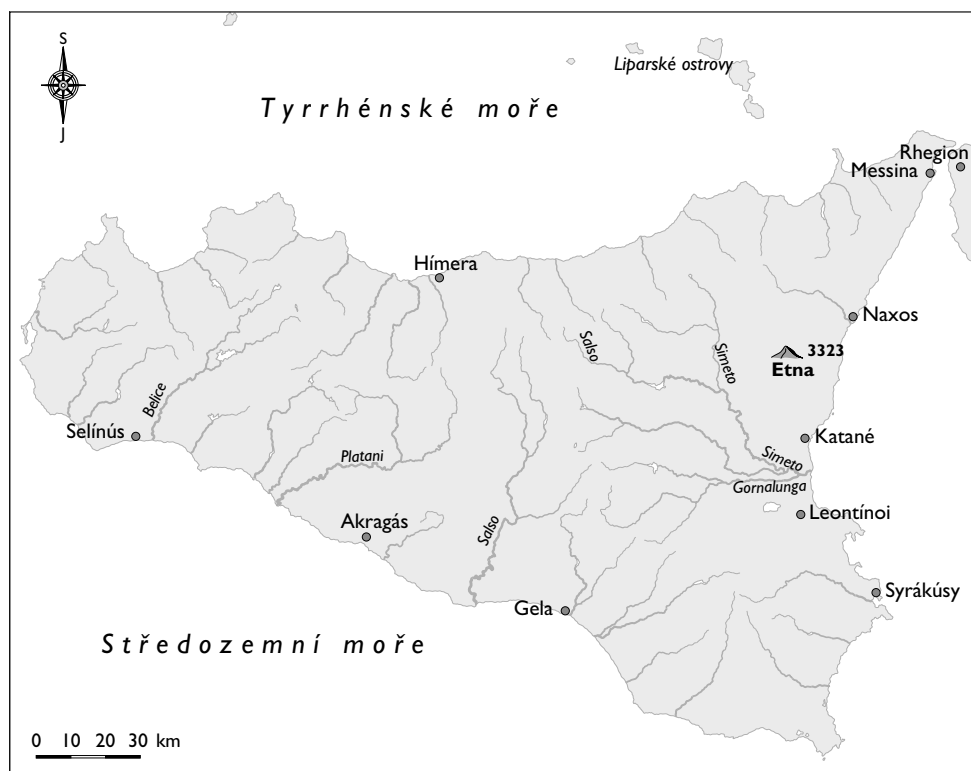
Nejen sama porážka Kartága, k níž došlo roku 146 ve třetí punské válce, ale hlavně likvidační práce, které dal provést Iulius Caesar v době, kdy se z Kartága stala nová římská kolonie, částečně zničily nejstarší vrstvu centrálního osídlení, takže neobyčejnou rozlohu, které toto „nové město“ dosáhlo už koncem 8. století př. Kr., je možno odhadnout jen v hrubých rysech. Další vlnu stěhování z Foiníkie do Kartága a ostatních západních osad vyvolaly pak střety mezi sidónsko-tyrskou metropolí a mocným asyrským králem Tiglatpilesem III. ve třicátých a dvacátých letech 8. století.

K úloze ústředního spojovacího článku mezi nejzápadnějšími foiníckými osadami a levantskou metropolí předurčovala „nové město“ už sama jeho zeměpisně-strategická poloha uprostřed velkého chráněného zálivu a jeho nerušené spojení s velmi úrodným okolím. Pro vztahy mezi západními Foiničany a tyrskou metropolí je ovšem příznačné, že v žádné západní foinícké osadě nebylo založeno dynastické městské království; uchvatitelské snahy, jejichž cílem bylo zřízení vojenské monarchie, i v mocném Kartágu nakonec vždycky narazily na odpor vládnoucího „republikánského“ grémia. Kartágo – které dosáhlo nejpозději koncem 7. století př. Kr. všemi uznávané pozice západofoinícké ochranné tvrze – přesto po celá staletí lpělo na svém politicko-právním a náboženském spojení s tyrskou metropolí a každoročně posílalo jejímu králi a tyrským bohům nemalý příspěvek.

Eubojské osady

Pod dojmem úspěšné foinícké kolonizace západního Středomoří vybudovala v první polovině 8. století eubojská aristokracie, která už delší dobu udržovala přímé styky s levantským pobřežím, stálou kolonii na ostrově Ischia v Neapolském zálivu. Vedle těžby a primárního zpracovávání surovin, například hodnotné železné rudy, mědi a olova (zejména v Etrurii), se tam intenzivně rozvinulo i zemědělství. Založením Kýmé, prvního řeckého města na italské pevnině, mateřské obce později založené Neapole, začalo pak promyšlené budování celého řetězce eubojských osad, sahajících od kampánského pobřeží přes dolní Itálii až po východní okraj Sicílie, které kromě vzájemných kontaktů evidentně udržovaly spojení i s mateřskou Euboiou (eubojskou kolonií byl zprvu i ostrovní stát Kerkýra/Korfu, dokud jej ovšem v 7. století neobsadili Korintané a nepřiměli jej přijmout status města korintského). Dalším územím, na které se eubojská aristokracie snažila proniknout, byl poloostrov Chalkidiké, ležící mezi Makedonií a severním egejským pobřežím, osídleným především thráckými kmeny.

Osadníky nově vznikajících opěrných bodů v dolní Itálii a na Sicílii rekrutovala eubojská aristokracie z velmi rozmanitých „spádových oblastí“: z území centrálního Řecka, ale i ze „svých“ ostrovů (např. z Naxu) nebo z iónských pobřežních měst (např. z Kýmé). Příznačné je, že spolu s těmito kolonisty pronikla daleko na západ i jiothessalská a boiótsko-attická etnonyma (*Hellénes*, resp. *Graikoi*) a z názvu *Megalé Hellas* (lat.

Sicílie

Magna Graecia, tj. „velké Řecko“), zprvu označujícího jen část vzkvétajícího koloniálního území v dolní Itálii, se pro samotné Řeky i pro cizince brzy stalo označení celého řeckého kulturního světa. Řecká kulturní příslušnost se stala rozhodujícím předpokladem aktivní účasti na všřeckých obětních slavnostech a kultovních hrách, pravidelně pořádaných v Diově svatyni v Olympii a na dalších posvátných místech (v Delfách, na Isthmu a v Nemeji).

Protipólem pojmu „Řekové“ byl od počátku název „barbaři“. Zvukomalebně poukazoval na jazykové bariéry mezi řeckými osadníky a cizím, nesrozumitelným, neřeckým okolím. Pro obsah těchto dvou pojmů, pro řecké sebepojetí a řecký pohled na svět mimořádně důležitých, měly ovšem rozhodující význam rozdíly kulturní, etické a hlavně politicko-společenské. Později, v době perských válek, se měřítko příslušnosti k řeckému světu ještě zůstřila. Mezi neřecké (tedy „barbarské“) národy tak byli kvůli svému starobylému patriarchálnímu řádu, odmítajícímu městskou strukturu a občanskou samosprávu, řazeni dokonce i řeckojazyční Makedonci, sídlící severně a severozápadně od Olympu. Aby mohl být makedonský aristokratický rod Argeovců roku 478 př. Kr. na rozdíl

**Jazykové
bariéry**

od ostatních Makedonců uznán za rod řecký a získat oprávnění k účasti na všeřeckých hrách v Olympii, musel se odvolat na to, že svůj původ odvozuje od Hérakleových potomků.

„Lélantský spor“
V první polovině 7. století se eubojský kmenový svaz rozpadl následkem dlouholetých bojů o úrodnou krajinu zvanou *Lélantion pedion*, ležící mezi dvěma velkými eubojskými městy Chalkidou a Eretrií, a tento „lélantský spor“ zasáhl i eubojskou západní koloniální říši, do té doby soudržnou. Na obou stranách se do něho zapojily aristokratické skupiny ze sousedních italských oblastí i z mateřských přístavů na řecké pevnině a v Egeidě a brzy vtrhly do západních kolonií s novými osadníky.

Delfské věštby
Další průběh řecké kolonizace západního Středomoří byl pak poznamenán celou řadou nekoordinovaných, mnohdy vzájemně urputně soupeřících podniků, mezi nimiž panovaly značné rozdíly nejen ve struktuře a společensko-kulturním charakteru jednotlivých osadnických skupin, ale i v motivaci; spouštěcím mechanismem bývaly živelné útoky v důsledku domácích politických střetů, ale i akutní hladomor. V náboženské oblasti ovšem řecký svět disponoval instancemi se širokou politicko-mravní autoritou, které mohly kolonizaci v konkrétních případech výrazně ovlivnit. Všeobecnou úctu si kromě věštírny při všeřecké Diově svatyni v Olympii vydobyla hlavně Apollónova svatyně v Delfách, ležících na jižním úbočí Parnassu ve Fókidě: důvtipné delfské věštby, které se týkaly věcí soukromých i veřejných – mimo jiné i konfliktů souvisejících s ústavním a majetkovým uspořádáním jednotlivých městských států – a tazatelům byly sdělovány ve verších, se osvědčily mnohokrát. Vliv do značné míry nezávislých delfských kněží, na které zhruba od roku 590 nepřítel striktně dozírala tzv. delfská amfiktyonie (regionální spolek dvanácti měst), už počátkem 6. století daleko přesahoval vlastní Řecko. K nejhorlivějším příznivcům delfské věštírny patřili v 7./6. století kromě faraonů i mocní králové lýdské říše od Gýga až po Kroisa.

Pevná součást řeckého světa
Koncem 7. století tedy už Středomoří obklopoval – vedle jednotné severoafrické a jihošpanělské oblasti punsko-kartáginské (zahrnující i část Sicílie a Sardinie), mocenské sféry italských měst etruských a východního pobřeží ovládaného Asyřany – věnec vzkvétajících řeckých osad. Řecké kolonie (*apoikiai*) se ovšem v tomto období už vesměs pokládaly za samostatné obce, a přestože se nábožensky a institucionálně (počínaje veřejnými úřady a konče kalendářem, abecedou a „státním jazykem“) každá z nich řídila svým „mateřským městem“, na poli politickém a ekonomickém si i vůči „městům sesterským“ zakládaly na své nezávislosti. Vztahy mezi navzájem bezprostředně sousedícími koloniemi se spíše než solidaritou a spojenectvím zpravidla vyznačovaly rivalitou a napětím. Pevnou součástí řeckého světa se během 6. století postupně stala rozsáhlá pobřežní území v dolní Itálii a na Sicílii s městy, jako byly Syrákúsy, Akragás (Agrigento), Selínús, Tarás (Tarent), Sybaris, Krotón nebo Poseidóniá (pozdější Paestum). Severozápadně od Tyrhénského moře si vedoucí

Héraklés a býk, západní metopa Diova chrámu v Olympii, kolem roku 460 př. Kr. (Archeologické muzeum v Olympii)

postavení mezi řeckými osadami kolem roku 600 vydobyla aiolská kolonie Massaliá (Marseille), která nejenže vyvážela cenné řemeslné výrobky, ale byla i kulturním prostředníkem mezi Středomořím a jižní Galií, respektive střední Evropou. V téže době vzniklo v severní Africe – v hornaté pobřežní oblasti Kyrénaika, nazvané podle tamní nejvýznamnější osady Kyréné (jejímž mateřským městem byla Thérá) – svébytné řecké koloniální území, které díky svým vztahům k domácím libyjským kmenům navázalo styky i s místní libyjsko-egyptskou svatyní Dia Ammóna v oáze Síwa a dopomohlo její věštírně k uznání v řeckém světě.

V sousedním nilském údolí zatím iónští žoldnéři, vyslaní lýdským panovníkem Gýgem, podporovali osvobozenecký boj faraonů 26. dynastie (663–525) proti asyrským dobyvatelům a okupantům. Poté co Asyřané

utrpěli porážku, nabízely se tudíž v Egyptě znamenité podmínky nejen pro řecké žoldnéře, ale i pro dlouhodobý pobyt a ekonomickou aktivitu řeckých kupců a podnikatelů. Brzy nato se v řeckém monumentálním sochařství archaicko-daidalovského slohu (od poloviny 7. století př. Kr.) a v řeckých chrámových stavbách projevíly estetické vlivy a zkušenosti, jejichž základem bylo právě setkání s monumentálním uměním egyptským.

Když se pak ovšem egyptští faraonové snažili své panství rozšířit do Sýrie, narazili na energický odpor novobabylónského vládce Nabukadnezara II. (605–562); oběti těchto střetů se (roku 597, resp. definitivně roku 586) stalo království judské s hlavním městem Jeruzalémem. Egyptu se zato podařilo vybudovat silné panství námořní a dostat pod kontrolu Kypr a východní Středomoří. Za vlády faraona Neka II. (609–594), na jehož pokyn se uskutečnilo obeplutí Afriky, byla dokonce zahájena stavba nilského průplavu, který měl lodím otevřít bezpečnou cestu ze Středozemního moře do moře Rudého a odtamtud až do Indického oceánu – dokončen a uveden do stálého provozu byl za vlády perského krále Dáreia I. (522/521–486).

Psammetik I. Přijímání kulturních podnětů a vzorů nezůstávalo však v Egyptě během 7./6. století omezeno pouze na Řecko. Už Psammetik I. (663–609), první faraon 26. dynastie, vydal sice pokyn, aby si elita mladých egyptských písařů osvojila znalost řečtiny (v souvislosti s tím je možno v egyptské literatuře následujícího období prokázat jasné ohlasy především homérských básní, ale i děl Hésiodových), ale proti rostoucímu vlivu řeckých přistěhovalců se tehdy hlavně uvnitř etablované vrstvy libyjských válečníků zvedla vlna prudkého odporu. Kulturní, ekonomické a politické styky mezi egyptskou 26. dynastií a řeckým světem, respektive řeckými svatyněmi, se upevnily teprve za vlády faraona Ahmosea (568–526): z obchodní osady Naukratis (řec. „lodní velmoc“), ležící v nilské deltě, se brzy vyvinula prosperující řecká *polis* s vlastními institucemi a s garantovanou vnitřní samosprávou. Toto období – éru posledního velkého rozkvětu faraonského Egypta – a oboustranně velmi plodné spojení mezi Egyptem a vzrůstajícím se Řeckem rázně ukončil až vpád achaimenovského vládce Kambýsa (525/524) a dlouhodobá perská nadvláda.

Koloniální politika v Černomoří Koloniální politika, kterou Mílétos, největší a nejbohatší íónská obec, realizoval v Černomoří, vykazuje výrazné shody s nejranější etapou eubojské kolonizace na západě. Mílétos si ovšem dokázal vůči svým početným osadám (bylo jich údajně více než osmdesát) dlouho udržet vedoucí postavení. Od konce 7. století se z těchto osad postupně vytvářela – od Marmarského moře přes celé černomořské pobřeží a poloostrov Krym až k ústí Dunaje – hustá síť dopravních a obchodních opěrných bodů. V první polovině 6. století př. Kr. měl už Mílétos ve své rozlehlé „koloniální říši“ takovou oporu, že se byl schopen – na rozdíl od většiny íónských měst pevninských – ve vleklých bojích bránit vzrůstající se říši lýdské.

Teprve roku 546 př. Kr., během vítězného tažení Kýra II., zakladatele achaimenovské říše, byla tato hrdá metropole nucena podrobit se perské nadvládě. Násilný postup perského vojska rozpoutal v íónském prostoru velkou kolonizační vlnu, jejíž účastníci se snažili najít nový domov na západě (na Korsice), na thráckém pobřeží (v Abdérách) nebo v severním Černomoří (Fanagoreia).

Na východních březích Krymu a na protějším poloostrově Taman se pak během 5. století vyvinula plodná symbióza mezi tamními íónskými koloniálními městy a vnitrozemskými kmeny, z níž na řeckých základech vyrostla prosperující bosporská říše. Odtamtud se vliv řecké kultury, respektive řeckého umění a řemesla, šířil do dalekých skythsko-eurasijských oblastí.

STAROVĚKÉ STÁTY A KULTURY

VZESTUP A PÁD NOVOASYRSKÉ ŘÍŠE

Kai Lämmerhirt

Úvod

V období od poloviny 10. století do roku 609 př. Kr. se Asýrie vyvinula v první starověkou orientální říši; na jeho konci ji z politické mapy Přední Asie navždy vymazali Babylóňané a Médové. Zeměpisným výchozím bodem této kapitoly je centrální asyrské území, které leželo severně od pohoří Džebel Hamrin na horním Tigridu (v dnešním severním Iráku). Zhruba se krylo s plochou trojúhelníku tvořeného městy Aššur (na jihu), Arbela (na východě) a Ninive (na severu). Ponecháme-li stranou několik izolovaných zbytků říše středoasyrské, jejímž vrcholným obdobím bylo 13. a 12. století, omezovalo se asyrské teritorium v polovině 10. století př. Kr. na toto poměrně malé území.

**Zeměpisný
výchozí bod**

Asyrskou *reconquistou* – jejímž cílem bylo znovu získat území, o která přišla středoasyrská říše během bouřlivého přelomu 11. a 10. století – a následným vzestupem, díky němuž se novoasyrská říše stala prvním starověkým orientálním impériem, se dějiny Asýrie úzce propojily s dějinami celé Přední Asie. Proto se nejprve stručně podíváme na svět, který Asýrii v první polovině prvního tisíciletí př. Kr. obklopoval: jižně od Asýrie se na dolním toku Eufratu a Tigridu rozkládala Babylónie a východně od Babylónie, zhruba na území dnešní západoíránské provincie Chúzistán, ležel Elam. Vztah Asyřanů k Babylónii – se kterou toho měla Asýrie mnoho společného po stránce nejen jazykové (asyrštiny i babylónštiny jsou akkadské dialekty), ale i kulturní a náboženské – byl ambivalentní: v politické rovině soupeřivý, v rovině kulturní a náboženské uctivý, ne-li přímo obdivný. Vztahy asyrsko-elamské byly naproti tomu téměř jednoznačně nepřátelské, v neposlední řadě i proto, že v boji proti Asýrii byl přirozeným spojencem Babylónie právě Elam. Babylónie a Elam byli pro Asýrii starými sousedy, na něž byla zvyklá už po dlouhá staletí. Dalším starým – i když vzdáleným – „sousedem“ byl pro ni Egypt, jehož dějiny se koncem 8. století př. Kr. začaly s dějinami jejími postupně čím dál více prolínat. K sousedům novým patřily pak mimo jiné: stát Urartu, který se v 9. století př. Kr. etabloval severně od Asýrie v krajině kolem jezera Van, panství aramejská, nově vznikající zejména západně od jádra asyrského území, foinické městské státy (např. Týros a Sidón), království izraelské a judské (obě známá ze Starého zákona) a konečně Řekové, kteří se na

Okolní svět

obzoru asyrské říše začali v 8. století př. Kr. objevovat především v roli pirátů.

Prameny Nejvýznamnějším pramenem, který máme pro politické dějiny Asýrie k dispozici, jsou novoasyrské královské záznamy. Někteří badatelé si všimli, že tyto záznamy bývají formulovány nadsazeně, a podle jména jednoho ze středoasyrských králů, údajně velmi chlubitvého, začali mluvit o tzv. „Tiglatpilesarově principu“: například vypálení obilného pole prezentovali královští zpravodajové jako dobytí pozemku, na němž dotyčné pole leželo. Na to lze ovšem namítnout, že i když měli novoasyrští králové k vypalování polí zřejmě příležitostí víc než dost, podrobné záznamy, respektive zprávy o polních výpravách, po sobě nezanechali ani zdaleka všichni. Většina dochovaných královských záznamů pochází od pouhých několika málo úspěšných panovníků. Pokud si chtěl vladař pořídit titul „král čtyř světových stran“, evidentně si jej musel vybojovat. Samozřejmě že všechny novoasyrské královské záznamy nám předkládají idealizované životopisy, ve kterých jsou nejrůznější drobné úspěchy patřičně vyšperkovány a porážky naopak vesměs zamlčeny, ale to neznamená, že bychom měli o jejich věrohodnosti zásadně pochybovat. Je nicméně pravda, že některé doplňkové prameny občas umožňují vidět toho či onoho krále, kterého záznamy líčí jako vítěze, zcela odlišně: Asarhaddon, dobyvatel Egypta, oblíbenec velkých bohů a „král světa“, například působí v dochované korespondenci s dvorními lékaři dojmem chronicky nemocného muže, kterého trápila mimo jiné i těžká kožní choroba – zřejmě tzv. *lupus erythematodes disseminatus*.

Hojnost dochovaných pramenů Pro období, o němž je tu řeč, máme k dispozici celou řadu pramenů. Na tisících nalezených klínopisných tabulek je dochováno velké množství dopisů z archivu asyrské státní kanceláře, právních a správních listin i textů náboženského a lékařského obsahu. Dostupná je nám i asyrská literární tradice, k níž patří nejen velké texty mezopotámské klínopisné kultury, jako je *Epos o Gilgamešovi*, ale i drobné bajky, například: „Pavouk předl síť, aby mohl polapit mouchu. K síti se však připlazila ještěrka a s pavoukem byl konec.“ Tento příklad naznačuje, že Asýrie nebyla jen taková, jakou ji zachycuje následující popis jejích politických dějin. Jinak řečeno: zdaleka nebyla jen oním brutálním válečným strojem, který nám ukazují královské záznamy.

Bilance po přelomu tisíciletí

Stopa říše čítající nejméně dvacet sedm správních obvodů, o jejíž podobě za vlády Tiglatpilesara I. (1114–1076 př. Kr.) máme ještě celkem dobré znalosti, se nám v době mezi asyrskými králi Aššur-bél-kalou (1073–1056 př. Kr.) a Aššur-dánem II. (934–912 př. Kr.), doložené jen malým množ-

stvím pramenů, vytrácí. Takzvaná středoasyrská říše zahrnovala celou horní Mezopotámii a její nejvýznamnější državy ležely při řekách Balích a Chábúr a na horním toku Tigridu. Okruh působnosti asyrského vojska byl ovšem ve srovnání s tím mnohem větší – doloženy jsou válečné výpravy Tiglatpilešara I. do Babylónie a ke Středozemnímu moři. O sto padesát temných let později vládl už Aššur-dán II. kromě asyrského centrálního území jenom několika drobným územním zbytkům. Ale i tam musela být předchozí desetiletí bouřlivá, protože Aššur-dán II. se zmiňuje o návratu Asyřanů, kteří se vystěhovali během velkého hladomoru. Aššur-dán II. už své vojsko nevedl ke Středozemnímu moři, nýbrž jen do oblasti ležící jižně od Dolního Zábu a do hor ležících severně a východně od Asýrie. Jeho akce sloužily v první řadě k ochraně a opětnému osídlení asyrského centrálního území.

**Středo-
asyrská říše**

Adad-nárári II. (911–891 př. Kr.) a Tukultí-Ninurta II. (890–884 př. Kr.) na něho navázali a důležitým cílem jejich politiky se navíc stalo i znovunabytí ztracených držav. Dochovaly se zmínky o opětném ovládnutí měst a tvrzí, kterých se Asýrie v předchozím, krizovém období vzdala nebo o něž byla násilně připravena. Že se pole působnosti asyrského vojska plynule rozšiřovalo, dokazuje například dlouhá výprava do Babylónie, kterou roku 884 podnikl Tukultí-Ninurta II. Spíše než o konkrétní strategické cíle mu tehdy zřejmě šlo o jakousi „exhibici“, která měla světu předvést asyrskou vojenskou převahu. Z drobných panství, která se postupně ocitala v nepřetržitě rostoucím okruhu asyrské působnosti, se po takových exhibicích mnohdy stávali bez (větších) bojových akcí vazalové, odvádějící Asýrii povinné poplatky. Ve vzdálenějších oblastech mohl pak asyrský král při svém příchodu počítat alespoň s velkorysími „dary“, jimiž se místní obyvatelstvo snažilo zabránit nejhoršímu.

**Okruh
působnosti
asyrského
vojska**

K nejzavilejším protivníkům Asýrie patřili v tomto a následujícím období Aramejci: Tiglatpilešar I. proti nim svého času bojoval za Eufra-tem, daleko od asyrského centrálního území. Aramejci však potom východně od Eufratu založili několik velkých panství, například knížectví Bít-Adini. Dochovaná etnonyma jsou téměř jedinými spolehlivými údaji, které o těchto nových příchozích máme k dispozici. Názvy aramejských panství začínají slovem *bít*, tj. „rod“ („*bít*“; akkadské slovo *bitu* znamená primárně „dům“, přeneseně pak „rodinné hospodářství“, „domácnost“ či právě „kmen“ nebo „rod“), z čehož lze vyvodit, že se opírala o rodovou, respektive kmenovou strukturu. A je pravděpodobné, že Aramejci vedli původně – a zčásti zřejmě i později – kočovný způsob života. Odkud pocházeli, nevíme. Jejich jazyk, aramejšтина, je příbuzný s akkadštinou a během prvního tisíciletí př. Kr. ji postupně připravoval o postavení běžného dorozumívacího prostředku. Koncem 8. století musel už Sargon II. Asyrský (722–705 př. Kr.) svého sluhu nutit, aby nepsal aramejsky, nýbrž akkadsky.

Aramejci

Nepřímá nadvláda (883 až 745 př. Kr.)

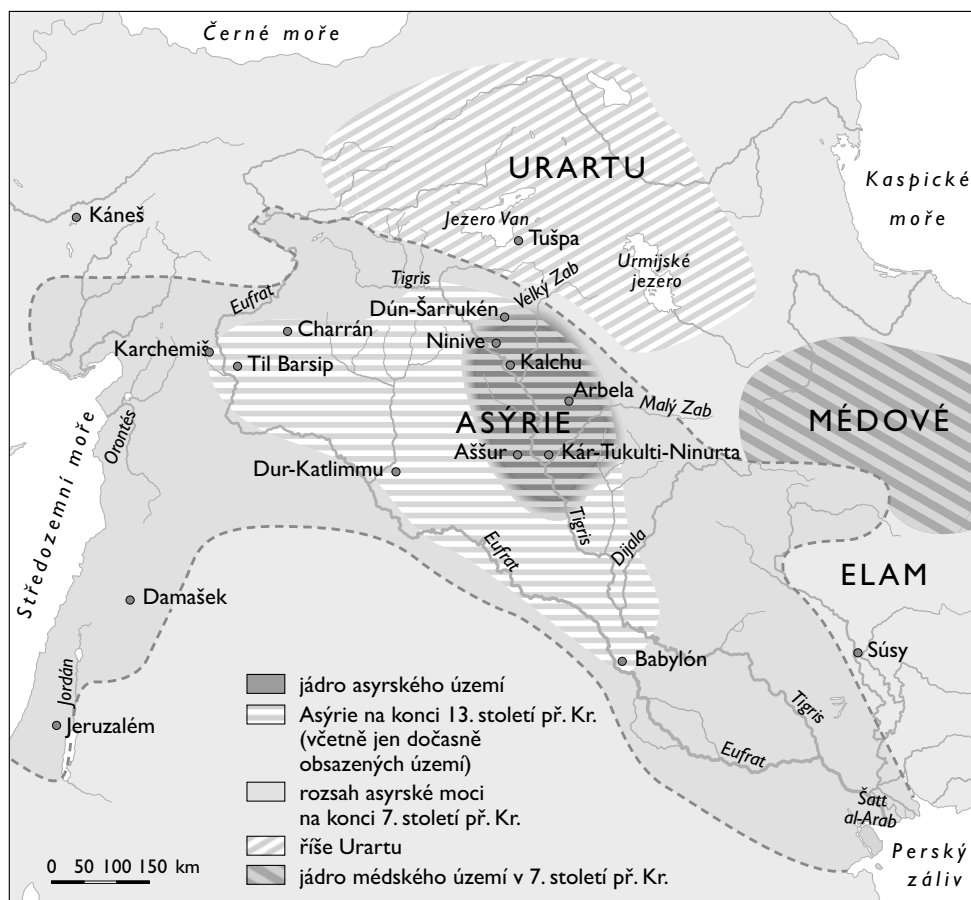
Aššurnasirpal II. Aššurnasirpal II. (883–859 př. Kr.) podnikl po svém nástupu k moci nejprve několik výpadů do těžko ovladatelných horských oblastí ležících východně a severně od Asýrie. Východní hornatina byla zřejmě pro Asyřany zajímavá hlavně tím, že přes ni vedlo spojení s dálkovými obchodními trasami a s íránskými oblastmi zaměřenými na chov koní. Pozoruhodná je rychlost, s níž dokázal Aššurnasirpal II. hned na počátku své vlády reagovat na změněné politické poměry. Když ho na horním toku Tigridu zastihla zpráva, že na Chábúru vypuklo povstání, obratem s vojskem zamířil k jihu. A přestože se ještě před jeho příjezdem podařilo vzpouru potlačit a povstalce zajmout, přikázal, aby mu byli vydáni. Byli podrobeni bestiálnímu ukrutnostem (např. stahování z kůže nebo narážení na kůl), které Aššurnasirpalovi II. vynesly pověst „sadisty na trůně“. Je přitom až nápadné, že se v souvislosti s Aššurnasirpalem II. a Aššurbani-palem zmínky o takovýchto hrůzných detailech vyskytují mnohem častěji nežli u vládařů jiných. Obecně však platí, že šíření strachu a hrůzy bylo podstatným prvkem novoasyrské panovnické praxe ve všech obdobích.

**Pozornost
soustředěná
na západní
oblasti**

Aššurnasirpalova pozornost se jednoznačně soustřeďovala hlavně na oblasti západní. Víme, že na Chábúru vybíral daně, že na území ležícím při středním toku Eufratu potlačil rozsáhlé aramejské povstání a že se postupně dokázal prosadit jako mocný válečník, jemuž se vládcové mnoha drobných státních útvarů podrobili buď ihned poté, co se u nich objevil, anebo přinejmenším ve chvíli, kdy se jeho vojsko jalo plenit a vypalovat jejich města. Podrobit se ovšem neznamenal jen platit daně, ale i dodávat asyrskému králi vojáky. Asyrská armáda se díky tomu soustavně rozrůstala, takže mohla podnikat čím dál větší a náročnější výpravy.

Jedno z asyrských tažení tak nakonec zamířilo přes Karchemiš a oblast při dolním toku řeky Orontu až ke středomořským břehům. Zřejmě hned poté, co v dálce spatřil libanonské hory, očistil Aššurnasirpal II. své zbraně – v souladu se starou zvyklostí – ve „Velkém moři“. Okolní oblasti (mimo jiné i foinické městské státy Arvad, Tyros, Sidón a Byblos) přiměl, aby mu vyplatily nemalé částky. Předtím si už ovšem podrobil teritoria ležící podél cesty k pobřeží. Před návratem domů dal pak v pohoří Amanus pokácet určité množství cedrů a dalšího stromoví. Ponecháme-li stranou praktický užitek (stromy, ze kterých by se daly vyrobit mohutné trámy k zastřešení rozlehlých prostor, v Mezopotámii nerostly), lze to chápat i jako reminiscenci na jedno z dobrodružství bájného hrdiny Gilgameše. Ten byl spolu se svým přítelem Enkiduem vlákán do cedrového lesa obra Chuvavy, aby si tam kácením stromů zjednal slávu. A každý mezopotámský panovník dbalý svého jména se toto dobrodružství snažil zopakovat.

Někdy po roce 866 př. Kr., tj. v době, kdy byl na vrcholu své moci, uvedl Aššurnasirpal II. slavnostně do „provozu“ svoje nové sídlo Kalchu (dnešní Nimrud), ležící zhruba třicet pět kilometrů jižně od Ninive. Takzvaná

Asyrská říše ve 2. a 1. tisíciletí př. Kr.

„hodovní stéla“ referuje o 69 574 pozvaných hostech, kteří tuto událost slavili po celých deset dní. Působivý je „jídelní lístek“, na němž je uvedeno sto tučných volů a tisíc telat a ovcí ze stájí, čtrnáct tisíc ovcí a dvě stě volů z majetku bohyně Ištar a k tomu dalších tisíc ovcí, tisíc mladých jehnat, dva tisíce kachen a hus, třicet tisíc kusů drobného ptactva, deset tisíc ryb, tisíc jelenů, deset tisíc vajec, deset tisíc chlebů, deset tisíc džbánů piva, deset tisíc měchů vína a ještě mnoho jiných lahůdek. Dosud se vycházelo z domněnky, že všechny výše zmíněné dobroty byly určeny hostům, ale nedávno bylo prokázáno, že jde zřejmě o dary, které byly při této příležitosti slavnostně obětovány bohům. Kdyby totiž stéla opravdu obsahovala jídelní lístek, připadal by na každých sedm lidí pouhý jeden chléb a jedna ryba; tuto chudou nabídku by si byli hosté museli rozvrhnout na dlouhých deset dnů a každých sedm set pozvaných by bylo muselo po

„Hodovní stéla“

celou tu dobu vystačit s jediným měchem vína. Největší vada dosavadního výkladu spočívá však v tom, že král svým hostům ve skutečnosti maso asi vůbec neservíroval – maso náleželo výhradně bohyni Ištar, a kdyby je byl předložil hostům, výsledek by byl nejspíš stejný jako v řecké *Odysseji*, kde se o Odysseových družích píše, že opovážlivě snědli hovězí, které patřilo Héliovi, a ten jim za to zmařil návrat domů.

Salmanassar III. Letopisy Salmanassara III. (858–824 př. Kr.), Aššurnasirpalova syna a nástupce, zaznamenávají v prvních jedenatřiceti letech jeho vlády jedno válečné tažení za druhým. Jedna z verzí, pokrývající jen prvních dvacet let, je zajímavá tím, že na závěr shrnuje, co všechno stihl král během svých dosavadních výprav ukořistit a čeho dosáhnout: 110 610 zajatců, 82 600 pozabíjených nepřátel, 9920 koní a mezků, 35 565 volů, 19 690 oslů a 184 755 ovcí.

Za velký úspěch mohl Salmanassar III. hned na počátku svého panování pokládat dobytí Til-Barsipu, hlavního města aramejského knížectví Bít-Adini, a zdařilou výpravu proti vzrůstající se říši Urartu. Město Til-Barsip se vyhladověle vzdalo po dlouhém obléhání a bylo prvním ze západních velkoměst, která Asyřané porazili. Stojí to za zmínku mimo jiné i proto, že opevněná města s velkým počtem obyvatel byla pro asyrské vojsko po dlouhou dobu téměř nedobytná. Jediná možnost, jak panovníky sídlící v takovýchto velkoměstech přimět bez vleklého obléhání alespoň k formální kapitulaci a k odvodu daní, spočívala až do vlády Tiglatpile-sara III. (744–727 př. Kr.) v pustošení okolních polí a palmových zahrad, případně v plenění a vypalování sousedních menších sídel. Dobytí Til-Barsipu mělo velký význam hlavně proto, že poskytlo Salmanassarovi III. opěrný bod, umožňující bezpečně přejít Eufrat a podnikat další válečné výpravy proti drobnějším syrským panstvím. Přejmenování Til-Barsipu na Kár-Salmanassar („Salmanassarův přístav“) pak jasně ukazuje, že se asyrský král snažil na svých taženích plnit kromě programu strategického i program ideologický.

Nová jména dobytých měst Nová jména dostávala dobytá města především v hornatých oblastech ležících severně a východně od centrální Asýrie, na území aramejských kmenů a v Egyptě – během necelých dvou staletí mezi nástupem Aššurnasirpala II. a smrtí Asarhaddonovou (680–669 př. Kr.) je tato praxe doložena padesátkrát. Je přitom nápadné, že jedenatřicet takovýchto případů spadá do doby Asarhaddonovy, kdy asyrská říše dosáhla své největší rozlohy, a že právě za vlády tohoto panovníka vznikl nový typ pojmenování. Zatímco v předchozích dobách převládal typ obsahující slovo *kár* („přístav“) nebo *dúr* („tvrz“), spojené se jménem toho či onoho boha nebo krále, začínají se za vlády Asarhaddonovy objevovat i jména programní, například „Kdo-je-soupeřem-(boha)-Aššura?“ nebo „Kdo-se-vyrovná-(bohu)-Aššurovi?“, která už nejsou jen prostým signálem asyrské expanze. Domněnka, že tyto názvy byly projevem asyrského kulturního imperialismu, je ovšem nemístná, protože výhradním cílem asyrských

králů bylo uplatnění politické „světovlády“, kterou jim propůjčil bůh Aššur, a ovládnutí dobytých zdrojů. Kultura a náboženství nebyly v asyrské politice oddělené veličiny. Opatření zaměřená na tyto dvě oblasti měla vždy zároveň i upevnit univerzální mocenský nárok boha Aššura a jeho reprezentanta, asyrského krále.

Události, které následovaly po pádu Til-Barsipu (856 př. Kr.), probíhaly především ve znamení Salmanassarových bojů proti Damašku. Roku 853 př. Kr. byl Hadad-ezer – vůdce velké protiasyrské koalice, k níž se připojil i izraelský král Achab (873–852 př. Kr.) – ještě schopen asyrský postup u Karkaru na řece Orontu zastavit a žádný z dalších asyrských výpadů západním směrem (v letech 849, 848 a 845 př. Kr.) nevedl v Sýrii k trvalým mocenským změnám. Po Hadad-ezerově smrti a rozpadu protiasyrské koalice se pak sice Salmanassarovi III. podařilo v bitvě porazit Hadad-ezerova nástupce Chazaela, ale město Damašek Salmanassarovy oddíly dobýt nedokázaly, přestože se o to pokusily několikrát (v letech 841, 838 a 837 př. Kr.). Ke kapitulaci Damašek nepřimělo ani zpustošení okolních oblastí. Mnoho jiných západních panství – syrských, foiníckých a anatolských – ovšem asyrskému králi platilo daně a na tzv. „černém obelisku“, vystaveném v Britském muzeu v Londýně, dodnes vidíme, jak se před ním roku 841 př. Kr. pokorně sklonil izraelský velitel a vládce Jehú: nad výjevem je uvedeno jméno *Ja-ú-a mār Humri* = „Jehú z rodu Omrí“ a výše poplatku ve stříbre.

**Střety
s Damaškem**

Z této šablony vybočuje jediné Salmanassarova politika vůči Babylónii: roku 851/850 Salmanassar III. úspěšně zakročil ve prospěch nového babylónského krále, svářícího se o trůn se svým bratrem. Během této kampaně vzdával úctu babylónským bohům (především Mardukovi), s babylónským králem sjednal mír a dohodl se s ním na pevných hranicích. Vůči chaldejským kmenům sídlícím v Perském zálivu zato vystupoval jako nepřemožitelný vojevůdce a vybíral od nich poplatky.

Z následnických bojů, které se mezi dvěma asyrskými princí rozpoutaly už dva roky předtím, než roku 824 př. Kr. Salmanassar III. zemřel, vyšel nakonec vítězně Šamší-Adad V. (823–810 př. Kr.), podporovaný babylónským králem. Zajímavé je, že se dokázal prosadit navzdory tomu, že se zpočátku opíral vlastně jen o hlavní město Kalchu, zatímco jeho soupeř měl na své straně dvacet sedm měst včetně Aššuru a Ninive. Lze to vysvětlit tím, že asyrští králové hleděli mít všechno, co jim mohlo být k užítku, neustále pěkně po ruce. V hlavním městě byly proto vždy soustředěny nejlepší vojenské oddíly, veškeré nahromaděné poklady a hlavní říšské politické, správní i vojenské pravomoci. Po skončení občanské války probíhalo Šamší-Adadovo vládnutí ve znamení konsolidace. Směrem na západ žádné rozsáhlejší výpravy podniknuty nebyly; výpad směrem východním vedl naproti tomu (roku 815 př. Kr.) k navázání prvních kontaktů mezi Asyřany a Médy. Opakovanými výpravami směrem jižním, realizovanými v letech 814–811, se Asyřanům podařilo dlouhodobě oslabit Babylónii.

**Královny
a eunuchové**

Po Šamší-Adadovi V. nastoupil na trůn jeho syn Adad-nárarí III. (809–783 př. Kr.). Mladého krále ovšem ovládala nebo přinejmenším ovlivňovala jeho matka Šammúramat („Sammu-Ramát“), slavná Semiramis, spolu s vysokými hodnostáři, jako byl například Nergal-ériš (činný v letech 803–775 př. Kr.), který nejenže spravoval rozlehlé území na Chábúru a na středním toku Eufratu, ale zastupoval krále v čele vojska, a dokonce si dal vyrobit i vlastní nápisy. Do období Adad-nárarího vlády spadá i počátek vzestupu eunucha Šamší-ilua, který byl zhruba od roku 786 př. Kr. vrchním velitelem asyrské armády a místodržitelem Til-Barsipu a dokázal si toto postavení udržet i za Adad-nárarího nástupců (nejméně do roku 752 př. Kr.). Lze tu jasně pozorovat dvě tendence: zaprvé nemalý politický vliv královen, respektive královen-matek, často pocházejících – podobně jako Semiramis – ze západní části říše; zadruhé pak zotřující se konkurenci mezi králem, respektive jeho absolutistickým nárokem, a asyrskou horní vrstvou, která měla na starosti správu jednotlivých říšských oblastí a začínala si v nich počínat čím dál samostatněji. Významné úřady byly svěřovány převážně eunuchům, kteří svou moc ovšem nemohli odkázat žádnému dědicovi. Na úspěchy Salmanassara III. se Adad-nárarímu dařilo navázat právě tak málo jako před ním Šamší-Adadovi V. Vláda Adad-nárarího synů Salmanassara IV. (782–772 př. Kr.), Aššur-dána III. (771–755 př. Kr.) a Aššur-nárarího V. (754–745 př. Kr.) proběhla ve znamení zřetelných mocenských ztrát na západě, vzestupu říše Urartu na severu, morových epidemií (v letech 765 a 759 př. Kr.) a vnitropolitických konfliktů.

Impérium (744 až 631 př. Kr.)

Tiglat-pilesar III. Asyrská expanze se znovu dala do pohybu za vlády Tiglatpilesara III. (744–727 př. Kr.), a to neobyčejně účinně. Královské záznamy mluví o zřizování nových a nových provincií, svěřovaných do správy asyrským úředníkům. Dosavadní praxe nepřímé nadvlády (tedy vazalského systému) ustoupila systému sázejícímu na dozor přímý.

Významnými mezníky na cestě, která z Asýrie učinila první starověké orientální impérium, byly: válečné výpravy do oblasti dnešního západního Íránu, vedené proti království Parsua (744 př. Kr.) a médským držávám (737/736 př. Kr.); vítězství nad aliancí severozápadních sousedů, vedenou urartejským králem (743 př. Kr.); tříleté obléhání a posléze dobytí severosyrského města Arpad (741 př. Kr.); výpady podél palestinského pobřeží až po Gazu; dobytí Damašku (733/732 př. Kr.); a konečně vojenský zákrok v Babylónii, zakončený roku 729 tím, že se Tiglatpilesar III. stal babylónským králem.

Na čem se Tiglatpilesarovy nenadálé a hlavně dlouhodobé úspěchy zakládaly, respektive jak je možné, že Asyřané náhle dokázali dobývat

i velkoměsta jako Arpad nebo Damašek, není zcela jasné. Žádné jejich inovační obléhací techniky doloženy nemáme. Je ovšem nápadné, že královské záznamy mluví od poloviny 8. století př. Kr. o „vojenských zástupech“, z čehož se dá vyvodit, že tehdy asyrská armáda zřejmě výrazně zmohutněla (otázkou zůstává, jak k tomu došlo). Nová bádání ukázala, že se místní vládcové ve vazalských státech spíše než o své vlastní obyvatelstvo čím dál více opírali o asyrskou ochranu. V asyrských dokumentech se můžeme dočíst, že když se potom chtěli někteří z nich Asýrii postavit na odpor, zpravidla se jim nedařilo získat vlastní, opomíjené obyvatelstvo na svou stranu a místní lidé sami raději otevírali brány Asyřanům. K nejdůležitějším prostředkům, jimiž si Tiglatpilešar III. a jeho nástupci upevnili panovnickou pozici, patřily rozsáhlé deportace. O nucených populačních přesunech sice referují už záznamy Tiglatpilešarových předchůdců, za jeho vlády však počet přemístěných obyvatel výrazně stoupl. Své domy – ale i své svatyně a hroby svých příbuzných – muselo postupně opustit téměř čtyři sta tisíc mužů, žen a dětí, kteří tak byli zbaveni důležitých prvků své kulturní identity. Důvodem byla nejen plynule rostoucí poptávka po pracovních silách a vojácích, ale i záměr asyrských králů, snažících se vytvořit pokud možno různorodou populaci, jejíž jednotlivé skupiny by si navzájem nevěřily. Mělo se tím zabránit vzpourám.

Deportace

Pramenů dokumentujících vládu Salmanassara V. (726–722 př. Kr.) máme k dispozici jen málo. Je možné, že se po jeho smrti určité kruhy přičinily o to, aby jeho památka upadla v zapomnění, protože se evidentně opovážil zbavit asyrské obce, mezi nimi například i město Aššur, nejruznějších privilegií, spočívajících hlavně v tom, že nemusely odvádět poplatky a plnit ty či ony povinnosti. O těchto jeho reformních snahách víme jen ze záznamů Sargona II., který odebraná privilegia městům vrátil. Nejvýznamnější událostí krátké Salmanassarovy vlády byla jeho korunovace na babylónského krále a dobytí města Samaří, zaznamenané pouze v jedné babylónské kronice. Brzy po pádu Samaří – který vymazal izraelské království z politické mapy Přední Asie – Salmanassar V. v zimě roku 722/721 zemřel a moci se chopil Sargon II. Za jakých okolností nastoupil Sargon II. na trůn, není zcela jasné. Podle všeho byl synem Tiglatpilešara III., tj. přinejmenším členem královské rodiny. Dobytí města Samaří – kterého se zúčastnil – začal později vydávat za svou vlastní zásluhu.

Salmanassar V.

V západní části říše se hned na počátku Sargonovy vlády (722–705 př. Kr.) vzbouřily Damašek (anektovaný roku 732 př. Kr.), Simirra (anektovaná roku 738 př. Kr.), Arpad (anektovaný roku 740 př. Kr.), Chamát (anektovaný v letech 738–732 př. Kr.) a výše zmíněné Samaří, dobyté nedlouho předtím. Roku 720 však asyrské vojsko tuto koalici u Karkaru na řece Orontu drtivě porazilo. Z toho, že v dobytém Chamátu byli potom usídlení vyhoštění Asyřané, můžeme vyvodit (protože se tak stalo krátce po Sargonově nástupu k moci), že nepokoje tehdy vypukly i na centrálním asyrském území. Obyvatelé Chamátu a později (po roce 710 př. Kr.)

Sargon II.

i váleční zajatci z Babylónu a Kúty byli naopak umístěni do Samaří, které se stalo asyrskou provincií. Ke své družině v Kalchu přičlenil Sargon II. dvě stě samařských válečných vozů.

**Moře
a poušť**

Na západě se bojovalo neustále: asyrské oddíly v následujících letech pronikly až k egyptským hranicím, judské království bylo přinuceno vykoupit se finančně a Ašdód se stal (roku 711 př. Kr.) spolu s několika dalšími palestinskými městy nejjižnější asyrskou provincií. V severozápadní části říše propukly mezitím boje mezi Asyřany a fryzským králem Mitou (známějším dnes pod jménem Midás). Ten Sargona II. roku 709 požádal o mírovou dohodu a slíbil, že bude Asýrii platit daně. V souvislosti s rokem 715 mluví Sargonovy záznamy o íónských pirátech ohrožujících Kilikii a Tyros a o jejich porážce v námořní bitvě. Loďstvo, které bylo k tomuto boji nasazeno, nicméně nepocházelo z Asýrie, nýbrž ze severní Sýrie – moře a poušť byly dvě oblasti, do nichž Asyřané dokázali proniknout jedině s cizí pomocí. Přesto se jim roku 708 př. Kr. podrobilo i sedm králů Kypru, „západomořského ostrova, vzdáleného sedm dní cesty“.

Bojovalo se i na severu, východě a jihu. Na severu válčili Asyřané v letech 717–714 př. Kr. s říší Urartu, drtivě poraženou Tiglatpilesarem III. roku 743, která ovšem od té doby znovu zesílila. Roku 714 se urartejské království stalo cílem mohutné asyrské výpravy. Nejvýznamnějším pramenem je nám v této věci dopis určený říšskému bohu Aššurovi, ve kterém Sargon II. vytříbeným jazykem neobyčejně podrobně líčí, jak se mu podařilo proniknout napříč územím Mannejců až k jezeru Urmia, do samého středu urartejské říše. Dobyť urartejského hlavního města Tušpa mu sice zůstalo odepřeno, ale zato vyhrál přinejmenším jednu bitvu, na zpáteční cestě zdárně vyplnil urartejské náboženské centrum Musasir a domů si přivezl bohatou kořist. O urartejském králi se pak v Sargonových letopisech píše, že ho tyto události uvrhly do hlubokého zoufalství: „Vlastním mečem si proklál srdce, jako když se zapichuje sele, a skoncoval tak se svým životem.“ Naproti tomu Sargon II. prý přišel během celého tažení o pouhých pět mužů.

Na jihu musel Sargon II. vytáhnout do války proti Babylónii, kde se mezitím po smrti Salmanassara V., v situaci plné zmatků, chopil moci chaldejský vládce Marduk-apla-iddina (Merodach-Baladan). Když se tam roku 710 Sargon II. objevil se svým velkým vojskem, nebyl Marduk-apla-iddina schopen postavit se mu na odpor. Popadl své domácí bůžky a ostatky svých předků, uchýlil se s nimi na babylónsko-elamské pomezí a čekal na chvíli vhodnou k odvetě. Na prázdný babylónský trůn po něm usedl Sargon II. – v Babylónii se zdržel až do roku 707 a na jihu si podmanil chaldejská kmenová území, na jejichž podporu Marduk-apla-iddina spoléhal. Krátce po návratu z Babylónie (roku 706 př. Kr.) dal Sargon II. slavnostně vysvětit svoje nové sídlo Dúr-Šarru-kén („Sargonova tvrz“), budované od roku 717. Osídlil je – podobně jako tomu bylo roku 864 v případě Kalchu – válečnými zajatci ze všech částí říše, donucenými

k náležitě poslušnosti. O rok později přišel na výpravě v Anatólíi o život. Možná ještě větší pohromou nežli samo jeho úmrtí byla přitom pro jeho současníky – hlavně pro jeho syna a následníka Sinacheriba – skutečnost, že jeho tělo nemohlo být dopraveno do bezpečí a královsky pohřbeno v Aššuru. Důsledky Sargonovy nenadálé smrti byly zřejmě známy i asyrskému učenci Nabú-zuqup-kénuovi, tou dobou právě opisujícímu dvanáctou tabulku eposu o Gilgamešovi. Gilgameš se tu ptá Enkidua, který se nakrátko vrátil z podsvětí: „Viděl jsi toho, jehož mrtvé tělo zůstalo pohozeno ve stepi?“ – „Viděl jsem ho. Jeho duch v podsvětí nenachází klidné spočinutí.“ Novou rezidenci Sinacherib degradoval na sídlo oblastního správce. Motiv poslušně realizovaného světovládného stavebního projektu a jeho nenadálého konce můžeme považovat za základ slavného vyprávění o stavbě babylónské věže, zpracovaného v Genesi (11,1–9).

**Sargonova
smrt**

I vláda Sinacheribova (704–681 př. Kr.) začala vzpourami v několika částech říše. Změny mocenských poměrů okamžitě využil Marduk-apla-iddina a opět v Babylónii nastoupil na trůn. Sinacherib se ovšem na jih v čele svých vojsk vypravil hned koncem roku 704, takže Marduk-apla-iddinovi nezbylo než před ním rychle prchnout. Sinacherib vtrhl do Babylónu, ale poté co následujícího roku podnikl další protibabylónské tažení, na rozdíl od svých předchůdců se v Babylónii nedal korunovat a raději na trůn dosadil krále „loutkového“, Babylónana Bél-ibního, vychovaného na asyrském dvoře. Roku 701 vytáhl pak proti bouřícím se foinickým a palestinským městům. Přesný průběh této jeho výpravy se sice na základě dostupných pramenů spolehlivě rekonstruovat nedá, důležité však je, že si na foinickém pobřeží podmanil řadu odbojných městských států včetně Sidónu a k finanční poslušnosti přiměl například i Amón, Moáb a Edóm. Aškalónský král, který se mu podrobit nechtěl, byl spolu se svou rodinou deportován do Asýrie a nahrazen panovníkem naladěným vůči Asyřanům přátelsky. U Elteke porazili Asyřané egyptskou armádu, kterou si přivolali na pomoc obyvatelé města Ekrónu poté, co zbavili moci svého krále Padiho, nakloněného Asýrii, a vydali ho judskému králi Chizkijášovi (727–698 př. Kr.). Nakonec, když se Asyřanům podařilo dobýt Elteke, Ekrón a Timnu, se Sinacherib zaměřil na judské království a jeho odbojného vládce – dobyl čtyřicet šest měst (mezi nimi např. Lakíš) a dal z Judska deportovat 200 150 lidí. Dobyta města přičlenil k teritoriím svých spojenců. Jeruzalém se mu sice dobýt nepovedlo, Chizkijáš však alespoň pustil Padiho na svobodu a Sinacheribovi zaplatil.

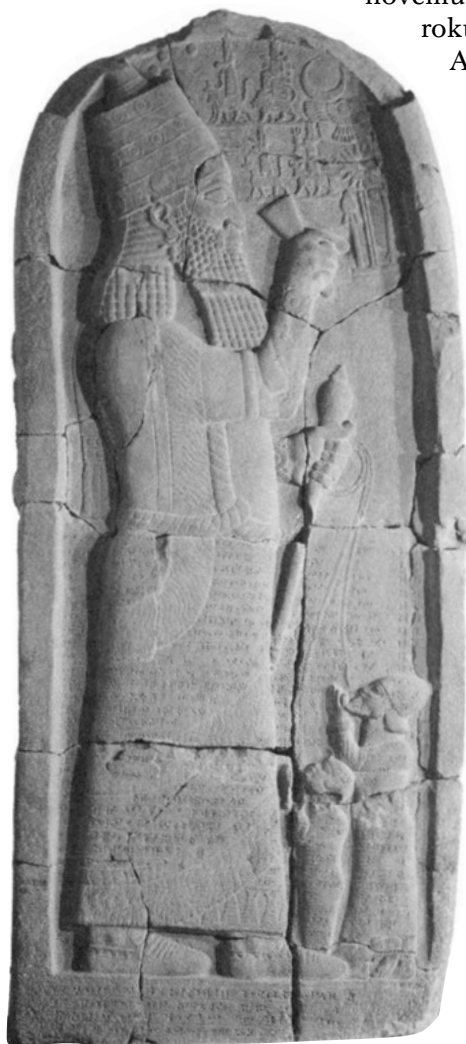
**Vláda
Sinacheri-
bova**

Následujícího roku musel Sinacherib znovu zasáhnout v Babylónii. Potlačil nepokoje, na kterých se opět podílel Marduk-apla-iddina, a neúspěšného Bél-ibního sesadil. Jeho nástupcem jmenoval svého syna Aššur-nádin-šumiho. V letech 700–694 se pak plně soustředil na výstavbu Ninive, nového asyrského hlavního města a hospodářského centra, které hleděl vyzdobit mnoha honosnými stavbami. Roku 694 se Sinacheribovo vojsko přeplavilo přes Perský záliv na elamské území a zaútočilo na tamní

**Boje
v Babylónii**

Chaldejce. Motivem tohoto výpadu byla bezpochyby snaha konečně natrvalo uklidnit poměry v jižní Babylónii. Sinacherib jím však elamského krále podnítil k vojenské odvetě, která skončila únosem Sinacheribova syna Aššur-nádin-šumiho, sídlícího v Babylónu – podle dochovaného dopisu, napsaného zhruba dvacet let po těchto událostech, ho elamské straně vydali vysoce postavení babylónští spiklenci a zřejmě ho tím odsoudili k smrti. Nový babylónský král Nergal-ušézib, kterého na trůn dosadili Elamští, pak sice roku 693 dobyl město Nippur, věrné Asyřanům, ale krátce nato ho Asyřané před nippurskými branami zajali. Elamský král se mezitím stal doma obětí spiknutí, a protože výpravu proti Elamu museli Asyřané kvůli zimním bouřím přerušit, babylónský trůn koncem roku 693 nerušeně uchvátil Chaldejec Mušézib-Marduk. Ten ihned poslal bohaté dary novému elamskému králi, který potom na oplátku

roku 691 v bitvě u Chalulé proti navrátilším se Asyřanům bojoval na jeho straně. Zatímco Sinacherib se ve svých záznamech označuje za vítěze, podle babylónské kroniky byli Asyřané donuceni k ústupu. Ve skutečnosti bitva zřejmě dopadla nerozhodně a ustoupit museli, patřičně oslabeni, všichni, kdo se jí zúčastnili. Roku 690 oblehla asyrská vojska Babylón. Mušézib-Marduk se jim už asi znovu otevřeně stavět na odpor nechtěl nebo nemohl, a poté co se Asyřanům koncem roku 689 povedlo město dobýt, byl Sinacherib evidentně rozhodnut „babylónskou otázku“ s konečnou platností vyřešit – když v básni *Enúma eliš*, vyprávějící o stvoření světa, asyrský bůh Aššur nahradil babylónského Marduka a novoroční slavnosti byly přeloženy do Aššuru, přestal být Babylón pro Asýrii nepostradatelný nejen ve smyslu politickém, ale i ideologicko-náboženském. Možné je, že se o jeho velkolepém zničení doslechl i autor *Íliady* a že právě jím se dal inspirovat k tomu, aby Acháje nechal před Trójou po desetiletém obléhání zbudovat opevněný tábor, který jim posléze zcela zničil bůh Poseidón.

Granitová stéla zobrazující asyrského krále Asarhaddona vedoucího zajatce. 7. stol. př. Kr.